

OSMANLILARIN SİYASİ İLTİÇALARA BAKIŞI YA DA 1849 MACAR-LEH MÜLTECİLERİ MESELESİ

ABDULLAH SAYDAM

Günümüzde devletlerin medeniliğini, insan haklarına bakışını, liberalistliğini yahut da demokratiğini tespit etmeye yarayan en önemli ölçülerden birini, siyasi suçlara bakış açısının oluşturduğunu dünya kamuoyunun büyük çoğunluğu kabul etmiş durumdadır. Ülkelerin adi suçluları cezalandırma şekli ne olursa olsun siyasi fikirlerinden dolayı kişilerin mahkum edilmeleri genelde tasvip görmemektedir. Diğer suçluların aksine *siyasi suçlular* uluslararası düzeyde hüsn-ü kabul görmüşlerdir. Bilhassa yaygın biçimde XIX. yüzyılda Avrupa'da çıkan ve Osmanlı Devleti'ni de etkileyen *siyasi mülteciler* kavramı, uluslararası ilişkilere tesir eden politik bir nitelik kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1849 yılında ülkesine sığınan ve büyük çoğunluğu Macar ve Leh asıllı olan mültecilere karşı uyguladığı politikanın bugünkü anlayışın yerleşmesinde çok önemli katkısının olduğu kanaatindeyiz. Tanzimat devri Osmanlı bürokrasisinin ve diplomasisinin en önemli imtihanlarından biri olan mülteciler hakkında yazılan bazı makalelere rağmen, hadiseye ilişkin Osmanlı politikasının çok daha ayrıntılı bir izahının yapılması gerektiği düşüncesi ile bu araştırmayı yapmaya karar verdik¹.

Avrupa'ya derin surette etkileyen 1830 ihtilâlinde fazla zaman geçmeden liberalist, sosyalist ve demokratik düşünce kulüplerinin, yayın organları-

¹ Mülteciler meselesi hakkında Türkiye'de yapılan ilk önemli yayın Ahmed Refik, *Türkiye'de Mülteciler Meselesi*, İstanbul, 1926 adlı çalışmadır. Eser, bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'nda bulunan Dosya Usûlü İradeler Tasnifi (DUİT)'nde yer alan belgelerin büyük bir kısmının aynen yahut da özet olarak yayınlanmasından oluşmuştur. Biz çalışmamızda öncelikle arşiv belgelerinin orijinallerinden yararlanmayı tercih ettik. Mülteciler meselesi hakkındaki diğer kıymetli çalışmalardan Yuluğ Tekin Kurat, "Osmanlı İmparatorluğu ve 1849 Macar Mültecileri Meselesi", *VI. Türk Tarih Kongresi (20-26 Ekim 1961)*, Ankara, 1967, s.451-459; Charles d'Eszlary, "L'emigration Hongroise de Louis Kossuth en Turquie entre 1849-1850", *VI. Türk Tarih Kongresi (20-26 Ekim 1961)*, Ankara, 1967, s.430-450 ve Nejat Göyünç, "1849 Macar Mültecileri ve Bunların Kütahya ve Halep'te Yerleştirilmeleri ile İlgili Talimatlar", *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rakoczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran 1976)*, İstanbul, 1976, s.173-178 zikredilebilir (Bu vesile ile Charles d'Eszlary'nin makalesinden yararlanmama yardımcı olan ve makalenin tümüyle ilgili olarak görüşlerinden son derece yararlandığım arkadaşım Dr. Kemal Çiçek'e teşekkür ederim).

nın, sendikaların etkisiyle 1848 yılında bütün Avrupa'da kitle ihtilâlleri baş göstermişti. Avrupa başkentlerini her gün yeni bir ayaklanma sarsıyor, ortalık felaket haberleri ile çalkalanıyordu. Bu tarihte İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliğine tayin olunan *Lord Stratford Canning*, Türkiye'ye gelmek için yola çıkıp 17 Mart 1848'de Brüksel'e vardığında gördüğü manzara şöyle idi: "*Birbiri ardısına başkentler öğrenci, asker çetelerinin eline düştü. Krallar, asiller korku içinde titreşe dursunlar, sokaklar, meydanlar ihtilâlcî naraları ile dolup dolup boşalıyordu. Berlin'de kan gövdeyi götürüyordu. Viyana'da öğrenciler nezaretleri basmışlar...*"².

Muhtelif ülkelerde meydana gelen ihtilâllerin bir kısmı işçi hakları şeklinde ortaya çıkıp daha sonra siyasal rejimin değişmesine yol açarken bir kısmı da milliyetçilikle birlikte yeni devletler kurmaya yönelik gelişmeler doğurmuştu. İhtilâllerin öncüsü olan hareketlerden ilki İsviçre'de meydana geldi ve çok geçmeden liberal ve hürriyetçi bir anayasanın kabulüne sebep oldu³. Hadise devrin siyasî anlayışı dikkate alındığında çok önemli bir gelişmeydi. Nitekim Fransa'nın Bern Büyükelçisi konunun ne derece mühim bir etki yaptığını şu şekilde ifade ediyordu: "*Alman cumhuriyetçileri, İtalyan nasyonalistleri, Fransız reformistleri ve bütün memleketlerin sosyalistleri İsviçre olaylarını hararetle bir dikkatle izliyorlardı*"⁴.

Bu sırada Fransa'ya sıçrayan ihtilâl beraberinde cumhuriyeti getirdi. Paris'te başlayan ihtilâl hareketi kralın tahttan uzaklaştırılmasına ve meşhur Napolyon Bonaparte'ın yeğeni olan *Louis Napolyon*'un Aralık 1848'de cumhurbaşkanı seçilmesine yol açtı. Gerçi cumhuriyetin ömrü Cumhurbaşkanı Napolyon'un daha sonra kendisini kral ilan ettirmesiyle son buldu, fakat bütün Avrupa kıtasını etkileyen önü alınmaz nitelikte karışıklıklar ortaya çıkmıştı. Bu kargaşa ortamında, *İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston*'un işaret ettiği gibi "*dimdik ayakta olan güçler yalnızca Rusya ve İngiltere'ydi*"⁵.

1848 ihtilâllerinden en çok etkilenen ülkelerden biri Avusturya-Macaristan İmparatorluğu oldu. Habsburgların yönetimindeki bu devlet, Macar İstiklal Savaşı dolayısıyla oldukça zor günler yaşadı. Avusturya

² Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, Çev. Can Yücel, Ankara, 1988, s.100.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Harry Hearder, *Europe in the Nineteenth (1830-1880)*, London and New York, 1988, s.300 v.d.

⁴ Fahir Armaoğlu, *Siyasî Tarih (1789-1960)*, Ankara, 1975, s.76.

⁵ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev. Birtane Karanakçı, Ankara, 1990, s.199.

İmparatorunun aynı zamanda *Macaristan Kralı* olması dolayısıyla, zimnen bu ülke idaresinde, fakat muhtar bir statüde yönetilen Macarlar; Avrupa'da meydana gelen hürriyetçi akımların da etkisiyle öteden beri gerçekleştirmek istedikleri bağımsızlık mücadelesinin bir yenisine daha teşebbüs ettiler. Aydınlar, Macar anayasasına uymak zorunda olan Avusturya İmparatoru'ndan, yalnız Macarlardan müteşekkil bir kabine kurulmasını istediler. Muhalefet lideri olan *Louis Kossuth* yüksek tabakaya verilen imtiyazların ve köylülerin ağır vergilerinin kaldırılması, basına hürriyet verilmesi ve bir anayasa hükümeti sistemi kurulması yönünde teklifler sundu. Bu istekler Mart 1848'de parlamentonun çıkardığı bir yasa ile benimsendi ve Macaristan tam muhtariyet elde etti. Macarların ilk kabinesi 17 Mart 1848 tarihinde *Kont Batthyany* başkanlığında kuruldu. Kossuth bu kabinede Maliye Bakanı olarak görev yaptı. Ancak imparator *Ferdinand*, başlangıçta verdiği bu tavizlerden dolayı pişmanlık duydu. Meseleyi kuvvet yoluyla halletmek ve Macarların bağıllığını temin etmek üzere Hırvat *Jellacsics*'i Macaristan Başkomutanlığına getirdi⁶.

Hırvat birliklerinin Macaristan'a girmesi üzerine *Kont Batthyany* hükümeti çekildi. Avusturya'ya karşı mücadele etmek üzere teşkilatlanan *Macar Müdafaa Komitesi*'nin başına geçirilen *Kossuth*'a 8 Aralık 1848'de olağanüstü yetkiler verildi. Yıl sonunda Avusturya ordusunun Macaristan'da ilerlemesi üzerine hükümet merkezi *Debrecen*'e nakledildi. Bu sırada *Ferdinand*'ın yerine imparator olan *Fransuva Joseph* Macaristan'ın Avusturya'ya ilhâk olunduğunu ilan etti. İlhâkı tanımayan Macarlar, *Arthur Georgey* kumandasındaki kuvvetleriyle Nisan 1849 tarihinde *Debrecen*'de *Macaristan Cumhuriyeti*'nin istiklâlini ilan ettiler. *Kossuth* da ilk cumhurbaşkanı seçildi⁷. *Kossuth* bu sırada Osmanlı Devleti ile, Rusya'nın muhtemel müdahalesine karşı bir Balkan Paketi imzalayıp böylece İngiltere'nin Orta-Şark siyasetinden istifade etmek istediye de şartlar buna imkân vermedi⁸.

Fakat çok geçmeden Avusturya İmparatoru, kendisi gibi otoriteye karşı çıkan fikirlerden nefret eden *Rus Çarı I.Nikola*'dan yardım istedi⁹.

⁶ Hearder, *Aynı eser*, s.315-314; Göyünç, *Aynı makale*, s.173.

⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V.C., Ankara, 1988, s.214. C.d'Eszlary, *Aynı makale*, s.431; Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire (1801-1917)*, Oxford, 1988, s.314; Hearder, *Aynı eser*, s.315.

⁸ Kurat, *Aynı makale*, s.453.

⁹ 1848 ihtilalleri ve sonrasındaki Rus politikası hakkında bkz. Watson, *Aynı eser*, s.311-315; Hearder, *Aynı eser*, s.316.

İmzalanan anlaşma gereğince *General Paskieviç* kumandasında yaklaşık 200.000 kişilik bir Rus ordusu Macaristan'a gönderildi. Macarlar yer yer mevzii başarılar elde etmelerine rağmen neticede bozguna uğramaktan kurtulamadılar. Hatta bir kısım Rus kuvvetleri daha savaşa bile girmemişlerdi¹⁰.

Sınırları yakınında cereyan eden bu olayları yakından takip eden Osmanlı Devleti, *Viyana Büyükelçisi Kostaki Musurus Bey*'den gelen 21 Ağustos 1849 tarihli yazı ile ihtilâlin Macarların mağlubiyeti ile neticelendiğini öğrendi. Kostaki Bey birbirini müteakip meydana gelen Macaristan vukuâtının, müsâvi olmayan kuvvetlerin muharebesinin beklenen sonucunu doğurduğunu belirtiyordu. Ülkenin her tarafında peş peşe mağlup olan Macarlar, pek çok esir vererek dağılmışlardı, 21 Ağustos gününe gelindiğinde *Komort* ve *Petervaradin* kalelerinden başka ciddi şekilde direnen yer kalmadığını ifade eden Osmanlı Büyükelçisi, *Temeşvar*'da yenilenlerin Osmanlı Devleti'ne sığınmak üzere *Orsova* ya doğru yürüdüklerini haber vererek hükümeti muhtemel gelişmelere karşı uyarıyordu¹¹. Aslında Osmanlı Devleti olayların daha ilk anlarından itibaren meselenin kendi topraklarına şu ya da bu şekilde intikal etmemesine dikkat ediyordu.

Zaten bu sıralarda Eflak ve Boğdan taraflarında da asayiş pek yerinde sayılmazdı. Avrupa'daki fikirlerden etkilenen Boğdan'ın bağımsızlığını ve Eflak ile birleşmesini talep eden gruplar ayaklanarak maksatlarını gerçekleştirmek istemişlerdi. Ayaklanma *Gospodar Mihail Sturza* tarafından pek çabuk bastırıldı. Fakat Eflak'ta bağımsızlık taraftarları bir anayasa yayınlamaya muvaffak oldular. *Sturza* bu hareketi önleyemediğinden dolayı çekilmek zorunda kaldı. Geçici hükümet, Rusya'nın egemenliği altına girmekten ise bazı hususlarda Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmayı tercih etti. İstanbul'da ayaklananlarla anlaşmaya varılması yolunda bir eğilim vardı. Fakat Rusya'nın yaptığı baskı üzerine Bâb-ı Ali, Eflak olaylarını tanımadığını ilan etti. Rusya, sınırları dışında ihtilâl prensiplerinin gerçekleşmesine taraftar olmadığı için, bölgenin statüsünü belirleyen Edirne Antlaşması'nın 5. maddesine aykırı biçimde Osmanlı Devleti'nin yetkilerini gasbederek Eflak ve Boğdan'ın kuzey tarafını işgale başladı. Bundan rahatsız olan Osmanlı Devleti de bölgenin güneyine *Ömer Lütfi Paşa* kumandasında asker soktu. Böylece Temmuz 1848'den itibaren Memleketeyn Osmanlı ve Rus garnizonlarının müşterek kontrolü al-

¹⁰ BOA, DUIT, No:75-1/2, lef 4 (Mehmed Fuad Efendi'nin 14 Ramazan 1265/3 Ağustos 1849 tarihli yazısı).

¹¹ DUIT, No:75-1/14, lef 6.

tuna girdi. Mayıs 1849'larda bölgedeki Rus askerlerinin miktarı antlaşmaya aykırı olarak 35.000'i çoktan aşmıştı. Bâb-ı Ali Rusların fırsattan istifade ederek buraları zaptedeceğinden endişe etmeye başladı. Bundan dolayı hükümet çevrelerinde Macar asilerinin zaferi şiddetle arzu edilmiş, hatta bu yüzden Osmanlılar Tuna yoluyla ihtilâlcilere silah ve cephane satan tüccarlara pek ses çıkarmamışlardı. Osmanlı Devleti, geçici olacağına dair teminat verilen Rus istilâsının hangi sınırlara kadar uzayacağını görüşmek üzere *Amedi-i Divan-ı Hümayun Fuad Efendi* (Paşa)'yi özel memuriyetle Bükreş'e yolladı¹². *Fuad Efendi*, kargaşa ortamından istifade ile bazı kendini bilmez insanların Eflak ve Boğdan'da uygunsuzluk çıkarmamaları için dikkatli davranıyor ve her ihtimale karşı askeri hazırlıklar yapıyordu¹³.

Bir taraftan bu tedbirler alınırken diğer yandan da Eflak olaylarında Rusya'nın işbirliği teklifi mecburen kabul edilmişti. Rus ordusu Macar ihtilâlini bastırmaya giderken Eflak isyanını da önlemişti. İhtilâlin bastırılması kolay oldu. Güçlü boyarların öncülük yaptığı isyana köylü pek destek vermeyince problem kısa sürede halledildi¹⁴. Bununla birlikte Macar isyanında, kadim rakibi Avusturya'ya karşı muhalefetin yanında yer almayı arzu eden Bâb-ı Ali, bu karışık dönemde bir gaile ile karşılaşmamak için tarafsız kaldığını ilan etmişti¹⁵. Halbuki şimdi Macarlar üzerine yürümek için Memleketeyn arazisini kullanan Ruslara ses çıkarmamakla bir bakıma Macarların karşısında yer almış oluyordu. İngiliz Büyükelçisinin dediği gibi, "*Türkiye böylece dış memleketlere karşı seferlerde bir üs durumuna düştüğü takdirde tarafsızlığı güme gitmiş olacaktır*"¹⁶. Hükümet bunun rahatsızlığını duymaktaydı. Üstelik Rusların Avusturya ordusuna yardımını engellemek için Macar ve Leh kuvvetleri Osmanlı sınırlarına tasallutta bulunmaya başladılar.

Nitekim Macarlardan bir grup Boğdan tarafından bulunan *Bakau* civarındaki *Tuzla*'dan hududu geçerek sınırdaki bir Rus taburunu geri sürmüş ve biraz hayvan gasp ettikten sonra *Fokşani* tarafında ikamet etmişti. Fokşani

¹² Karal, *Aynı eser*, s.214; Göyünc, *Aynı makale*, 174. Yuluğ Tekin Kurat, *Aynı makale*, s.456'da Fuad Efendi'den "Bükreş Valisi" diye söz etmektedir ki, buna dair resmi belgelerde herhangi bir bilgiye rastlanmıyor. Esasen bölgenin statüsü dolayısıyla böyle bir tayin de mümkün değil.

¹³ *DUİT*, No: 75-1/4, lef 7. (Fuad Efendi'nin 22 Ramazan 1265/11 Ağustos 1849 tarihli yazısı).

¹⁴ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmanlı, II.C., İstanbul, 1983, s.175.

¹⁵ *DUİT*, No:75-1/5, lef 1.

¹⁶ Poole, *Aynı eser*, s.101..

müdürünün bu hadiseyi bildirmesi üzerine durumu müzakere eden *Ömer Lütfi Paşa* ile *Fuad Efendi* bunların hangi maksata geldiklerini araştırmak için *Erkânı Harb Miralayı Tevfik Bey'i* görevlendirdiler. *Tevfik Bey'e* verilen talimatta, Macarların fazla husumet ile bu tarafa geçtikleri belirlendiği takdirde hiç bir şey yapılmadan beklenmesinin uygunsuz olacağı hatırlatıldı. Kendilerine sözlü olarak çekilip gitmelerinin iletilmesi, şayet itaat etmezlerse kuvvet yoluyla meselenin halledilmesi emredildi¹⁷. *Tevfik Bey*, buradaki Macarların kumandanı ile görüşmemiş ise de bir binbaşya kendiliklerinden Osmanlı topraklarını terk etmemeleri halinde cebren çıkarılacakları uyarısında bulundu. Yeni bir cephede daha savaşmak istemeyen Macarlar, *Tevfik Bey'in* gözü önünde gitme hazırlıklarına başladılar ve Osmanlı topraklarını boşalttılar¹⁸.

Fuad Efendi, böyle bir tasallut olurken Osmanlı Devleti'nin sessiz kalması ve buna karşılık Rusya'nın her taraftan asker sevk etmesi ile memleket müdafaasının sanki onlara bırakıldığı tarzında bir intiba uyanmasından çekiniyordu. Bu sırada *General Bem de Moldavya* ahalisine bir bildiri yayınlayarak güya Osmanlı Devleti'nin Macarlara yardım edeceğine dair ifadeler kullanmıştı. Böyle bir emr-i vâki ile olayların içine çekilmek istemeyen hükümet, 17 Ağustos 1849 tarihinde onaylanan bir kararla, bu tür ifadelerin yalan olduğunu İstanbul, Yaş ve Bükreş gazetelerinde ilan etme yoluna başvurdu¹⁹. Öte yandan silahlı grupların ülkeye girişini engellemek amacıyla *Küçük Eflak'ta* askerî yığınak yapılması kararlaştırıldı ve 8 tabur piyade ile 3.5 alay süvarininin hazır tutulması sağlandı²⁰.

İşin bu noktaya varması üzerine *Meclis-i Mahsus'ta* yapılan müzakereler neticesinde şu kararlar alındı: Şayet bundan sonra Eflak ve Boğdan'a yeniden asker sokulması Rus elçiliğince teklif olunursa, iki devlet arasındaki anlaşmalar gereğince oralarda hududu korumak için sadece 35 bin kişi tutmaya hakları olduğu belirtilecektir. Gerçi bölgede bulunan ve o sırada Macaristan isyanıyla meşgul olan *General Lüders'in* maiyetindeki ordu bu miktara yakın ise de o anda Memleketeyn'de olmadığı için, Rusya'nın söz konusu asker miktarını temin etme hakkı mahfuzdu, fakat yeni asker sokulduğu takdirde Avusturya'ya geçirilmeyecek, bunlar Memleketeyn'in muhafazası için kullanı-

¹⁷ *DUİT*, No:75-1/3, lef 2.

¹⁸ *DUİT*, No:75-1/3, lef 4.

¹⁹ *DUİT*, No:75-1/3, lef 1.

²⁰ *DUİT*, No:75-1/3, lef 4.

lacaktı. Ayrıca Avusturya'ya geçen ordunun mühimmat ve erzak nakliyesi de Eflak ve Boğdan üzerinden değil de başka bir bölgeden yapılacaktı. Zira aksi halde Osmanlı Devleti bir dış probleme bulaştırılmış olacaktı. Kararlaştırılan miktarda asker mevcut olması halinde *General Lüders*'in ordusu başka yerden ülkesine dönecekti. *Meclis-i Mahsus*'ta alınan ve padişahın da tasvibine mazhar olan bu kararlar Rusya sefâretine nazikçe iletildi ve hükümetin duyarlılığı bildirildi²¹. Diğer taraftan Osmanlı Devleti, Eflak isyancılarını yumuşak davranmak, meseleyi idarî tedbirlerle halletmek yanlısıydı. Halbuki Rusya, bu tür isyanların şiddetli bir şekilde bastırılmasında ısrar ediyordu. Osmanlı hükümetinin bu baskılar karşısında dayanabilmesi için dış desteğe ihtiyacı vardı.

Başlangıçta Rus müdahalesini kabul eden İngiltere, Rusya'nın başarılı olması üzerine Ortadoğu'daki çıkarlarının tehlikeye düşmeye başladığını gördü. Temel çıkarlarının Fransa'ya daha yakın olduğunu düşünerek, Fransa ile birlikte Osmanlı Devleti'nin yanında yer almanın yollarını aramaya başladı²². Nitekim Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında teati edilen yazışmalarda gittikçe artan oranda destek ifadeleri kullanılmakta idi. Bundan dolayı 5 Mayıs 1849'da *Sadrazam Mustafa Reşid Paşa*'dan *Palmerston*'a bir teşekkür mektubu yazıldığı gibi, kraliçeye de aynı mealde bir *nâme-i hümayun* gönderilmişti. *Palmerston*, yazdığı 27 Haziran tarihli cevabî mektubunda İngiltere'nin desteğinin devam edeceğini belirterek *İstanbul Büyükelçisi Sir Stratford Canning*'in her türlü konuda yardımcı olacağını vurguluyordu. *Palmerston*, büyükelçinin "*devletin vasıta-ı lisanı olmasıyla maddesi düştükçe devlet-i aliyeye icrâ-yı ihtârât ile tavsiye ve sipariş eylediği her bir suret saltanat-ı seniyenin muktezâyı menâfi-i aliyesine mutabık*"tur demişti²³. Bununla birlikte yine de İngiltere, kendisini Rusya ile karşı karşıya getirecek bir uluslararası probleme hemen bulaşma yanlısı değildi. İstanbul elçisi *Canning*, daha atak bir politika güdülmesi taraftarıydı. Ne pahasına olursa olsun Bab-ı Ali'nin desteklenmesini istiyordu. Aksi halde padişahın Rus baskısına boyun eğebileceğinden söz ediyordu, Daha 4 Eylül 1848'de *Palmerston*'a gönderdiği mektubunda bu noktaya değiniyor ve şöyle diyordu: "*Babiali ile Rusya arasında sendelemeden yürümek, bir yanda barış ve antlaşmalara saygı anlayışını korumak, öbür yandan da Babiali'ye cesaret vermek, Eflak'ta esaslî bir*

²¹ *DUİT*, No:75-1/3, lef 1 (27 Ramazan 1265/16 Ağustosta 1849 tarihli Arz Tezkeresi).

²² Shaw, *Aynı eser*, s.175.

²³ *DUİT*, No:75-1/1, lef 2.

gelişmenin temellerini atmaya çalışmak bir çeşit ip cambazlığı. Şimdilik Rusya bu yenilikler, gelişmeler üstünde Babialı'yle birlik olmak şöyle dursun, Türkleri sert tedbirler almaya razı etmek için didiniyor. Babialı fazla baskı altında kalırsa, boyun eğebilir"²⁴.

İngiliz büyükelçisi, olaya ülkesinin menfaatleri açısından bakıyor ve gönderdiği bir başka mektupta, Osmanlı Devleti'ne yapılacak mutlak desteğin anlamını şöyle ifade ediyordu: "*Tecavüz bahaneleriyle, imkânlarla dolu olan böyle bir afanda Rusya'nın burnunun doğrusuna gitmesine müsaade etmenin ne sonuçlar vereceğini kestirmek için kahin olmak gerekmez. İmparatorluğun Avrupa menfaatleri bakımından bütünlüğü ve bağımsızlığı Avrupa'nın gözünde şayet bir değer ifade ediyor, politikasında bir yer tutuyorsa, genel olarak verilmiş garantilerin, belirli kararlar, anlaşmalar ve fiili yardım taahhütleriyle pekiştirilmesi zamanı gelmiştir"²⁵. Elçinin bu ifadelerine rağmen Londra Hükümeti birden hadiselerle karışmak yerine, gelişmelere göre temkinli bir politika izlemeye devam etmekteydi. Henüz İstanbul'un istediği destek açık ve kesin bir şekilde telaffuz edilmemekteydi.*

Osmanlı Devleti bütün gayretlerine rağmen olaylardan kendisini kurtarmayı başaramadı. Çok geçmeden Avusturya ve Rus ordularına yenilen Macar, Leh, İtalyan askerler, yanlarında aileleri ile birlikte Osmanlı memleketlerine ilticâ etmeye başladılar. Hadise öteden beri Avusturya'ya karşı isyan eden Macar soylularının daima tercih ettikleri hareket tarzının yeni bir tekrarı gibiydi. Bir buçuk asır kadar önce Osmanlı Devleti'ne sığınan *II. Râkoczi Ferenc* gibi, *Louis Kossuth* da adamları ile birlikte Osmanlı himayesine baş vuruyordu²⁶. 1848 Macar ihtilâlinin de *Râkoczi Ferenc* hareketinden farkı yok sayılırdı. Aynı şekilde XVIII. yüzyılın başlarındaki yöneticilerle Tanzimat devri idarecileri arasında da, en azından bu konuda pek ayrılık yoktu. Ferenc'i himaye edenler gibi *Sultan Abdülmecid* de Macarlar ile Lehlileri savunmak yanlısıydı ve neticede Osmanlı toprakları bu insanlara açık tutuldu.

²⁴ Poole, *Aynı eser*, s.101-102.

²⁵ *Aynı eser*, s.103.

²⁶ *II. Râkoczi Ferenc'in ilticâsı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M.Tayyib Gökbilgin, "Rakoczi Ferenc II. ve Osmanlı Devleti Himayesinde Macar Mültecileri", Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Râkoczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul, 1976, s.1-17.*

MÜLTECİLERİN OSMANLI MEMLEKETLERİNE GİRİŞLERİ

Düzenli ve güçlü Rus ve Avusturya ordularının mağlup ettiği Macar, Leh ve İtalyan ihtilâlciler, gruplar halinde Osmanlı topraklarına sığınmaya başladılar. Kara ya da deniz yoluyla yapılan ilticaların 1849 baharında başladığını görmekteyiz. Önceleri iltica edenlerin sayısı fazla değildi. Bu husustaki ilk bilgiler konuyu yakından takip eden Avusturya büyükelçisi ile konsoloslarının raporlarına dayanmaktadır. 16 Mayıs 1849 tarihli yazısında 12 kadar Toskanalı ve Cenevizli mültecinin *İstanbul*'a geldiğinden söz eden *Avusturya Büyükelçisi Kont Stürmer*, bunların arkalarından da 800 kadarının iltica edeceğini haber veriyordu. Temmuz ortalarında da 70 kadar mülteci bir İngiliz gemisiyle *Malta*'ya, oradan da *İstanbul*'a gelmişti. Avusturya'nın Kiklad adaları konsolosu 3 Ağustos 1849 tarihinde *Şire*'ye 69 siyasi mülteci ile bir Sardunyalının gelip buradan *İstanbul*'a gittiklerini belirtiyordu. Avusturya Büyükelçiliği'nin bir başka yazısında da Osmanlı Devleti'ndeki siyasi mültecilerin sayılarının arttığına ve Fransız vapurlarının bunlardan az çok getirerek ekserisini paytahta çıkardıklarına dikkat çekiliyordu. Yine 54 mültecinin Selanik'e gitmek üzere yolda bulunduğunu ifade eden *Stürmer*, bunların muhafazaları konusundaki endişelerini dile getirerek eyaletlerde muhafazalarının *İstanbul*'dakinden daha güç olacağı ve böylece birikmeleri halinde Osmanlı Devleti'nde büyük problemlerin ortaya çıkacağı hususunda hükümeti ikaz ediyordu. Hatta Avusturya Büyükelçisi yazdığı 6 Haziran 1849 tarihli yazısında, Üsküdar mahallelerinde Macarlardan oluşan bir cemiyet bulunduğunu yazmaktaydı²⁷.

Ancak henüz mesele dünya kamuoyunun dikkatini çekecek boyutlarda değildi. Osmanlı Devleti de başlangıçta problemin boyutlarının ne derecelere varacağı konusunda, çok sağlıklı bilgilere sahip değildi. Gerçi hükümet Macaristan'daki hadiseleri elden geldiğince takip etmekteydi, fakat iltica hareketlerine dair bilgiler merkeze ulaştıkça gittikçe karmaşık ve uluslararası boyutta olan bir dış problemle karşı karşıya olunduğu görüldü. Bilhassa isyancı liderlerin ilticaları ile batı dünyasının ilgisi bu konu üzerinde toplandı.

Deniz yoluyla peyderpey meydana gelen ilticalar çok fazla dikkat çekmemişti. Asıl büyük kitleler, Macaristan sınırındaki Eflak ve Boğdan arazisinden giriş yaptılar. Buradan ilk olarak 6 Temmuz 1849 tarihinde, General Lüders'in askerleri tarafından *Kızılkule* derbendinde bozguna uğratan

²⁷ DÜİT, No:75-1/14, lef 4.

Macarlardan 1120'den fazlası Eflak'ın *Kinin* mevkiindeki Osmanlı askerine sığındılar. Aralarında Macar ihtilâlinin ileri gelenlerinden olan *General Bem*'in de bulunduğu bu grupta 36 subay vardı, gerisi er ve erbaşlardan oluşmaktaydı²⁸. *General Bem*'in emrindekiler Avusturyalılara mağlup olarak bir kısmı esir düşmüş, bir kısmı dağlara ve diğer mahallere dağılıp perişan olmuşlar, yanlarındaki topları ise *Turla Nehri*'ne atmışlardı²⁹.

Böylece gelen mültecilere ne yapılacağına dair mahalli yöneticilerden ve bu arada özel olarak görevlendirilmiş olan *Fuad Efendi*'den gelen yazılara Bâb-ı Ali'ce verilen cevapta, kesinlikle silahlı kişilerin girişinin engellenmesi, ama iltica etmek isteyenlere, ayrıca karar alınıncaya değin iyi davranılması bildiriliyordu. Hatta bunların geleceğinin ne olacağına dair bölgedeki Rusya ile Avusturya memurlarının da sağlıklı bir bilgileri olmadığı görülmektedir. Nitekim *Fuad Efendi*, ilk gelen 1120 kişilik grup hakkında Avusturya konsolosu ile görüşürken bunlardan 36 kişisi subay olduğundan haklarında belki suç ithamında bulunulabileceğini belirterek, fakat diğerleri asker olduklarından üstlerinden aldıkları emri yerine getirmekten başka bir sorumlulukları olamayacağını, o cihetle muhakeme altında bulunamayacaklarını, isterlerse hemen iade olunabileceklerini söylemiştir. Buna karşılık subayların durumu farklı olduğundan mademki Türk askerine iltica etmişler, buradan iadeleri usûle uymayacağından, şimdilik sınırdan uzaklaştırılmakla yetinilebileceğini ve gelecek fermana göre hareket edileceğini de sözlerine eklemiştir. Bunun üzerine Avusturya konsolosu konu hakkında kendi hükümetinden gelen bir talimat bulunmadığını ifade ederek görüş belirtmemiştir. O sırada Avusturya'nın Rusya ile olan ilişkisi sebebiyle *Fuad Efendi*, ayrıca Rus kumandanı *General Dohammel*'e müracaat etmiştir. O da bunlar hakkında yapılacak muameleye dair bilgisi olmadığını beyan ederek bu kadar adamın iadesi halinde bunun Rus kuvvetlerine ağır geleceğinden bahsetmiştir. Bunun üzerine *Fuad Efendi* karar çıkıncaya kadar bunların askerlerimiz tarafından muhafazasına, yalnız subayların *Kinin* mevkiinden uzaklaştırılarak *Rımnık* şehrinde ikame ettirilmesine dair görüş belirtince, hem Avusturya konsolosu hem de Rus kumandanı kararın münasip olduğuna dair yazılı belge vermişlerdi. Fakat sınırda görevli bulunan *İsmail Paşa* bunların *Kinin* şehrinde bulunmalarının iâşeleri hususunda zorluk çıkaracağını söyleyince neticede hepsi üç bölük Osmanlı askerinin muhafazasında olarak *Rımnık* şehrine nakledilmişlerdi³⁰.

²⁸ *DUİT*, No:75-1/9, lef 5; 75-1/3, lef 2.

²⁹ *DUİT*, No:75-1/13, lef 2.

³⁰ *DUİT*, No:75-1/3, lef 2.

Gelenlerin artması ihtimaline karşılık *Fuad Efendi*'nin aldığı ilk karar, böyle toplu halde geleceklere her ne kadar Osmanlı Devleti insanlık görevini yapacak ise de, bunları sefalet ve zarurettten kurtarmanın güç olması dolayısıyla mültecilerin nazikçe ve nasihat yoluyla geri yollanması idi. Yalnız pek sıkışıp can korkusu ile gelenlerin ya da bir kaç kişilik gruplar halinde kaçanların kabul olunması huduttaki görevlilere bildirildi³¹. Bu çerçevede ilk gelen grubun silahlarını toplayan *Kaimmakam Kadri Bey*'den *General Lüders*'in bunları istediği, Kadri Bey'in "*büyüğümünden emir almadıkça veremem*" demesine rağmen Rusların cebren aldıkları haberi merkezde rahatsızlık doğurdu. Böyle bir hareketin Osmanlı Devleti'nin hukukuna hakaret sayıldığı dikkate alınarak Rusya Büyükelçiliği nezdinde hadise protesto edildi³². Daha ilk andan itibaren ortaya çıkan belirtiler konunun Bâb-ı Ali'nin başını bir hayli ağrıatacağını göstermekteydi.

Bu sırada *Avusturya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Prens Schwarzenberg*, Osmanlı Devleti'nin mültecileri kabul etmemesini sağlamak için iltica edenlerin sayısının on bini aşacağı, dolayısıyla bunları himaye etmesi halinde zor duruma düşeceği uyarısında bulundu³³. Gerçekten de çok geçmeden iltica edenlerin sayısı artmaya başladı. Önde gelen komutanlardan *Lehli General Dembinsky* ile *General Mesaroş* yanlarında 18 adamları olduğu halde Türk topraklarına sığındılar. *General Perczel*'in de *Kareyova*'daki Türk askerlerinin himayesine sığındığı, burada bulunan Mehmed Paşa tarafından merkeze bildirildi. Nihayet Macar ihtilâlinin ruhu demek olan *Louis Kossuth*'un da ilticası üzerine mesele bir anda cesamet kazandı. *Louis Kossuth*, "Bloomfield" adına düzenlenmiş bir İngiliz pasaportu ile giriş yapmış, fakat Osmanlı memurları kendisini saygıyla karşılayarak pasaporta gerek olmadığını söylemişlerdi. Kossuth hemen padişaha bir elçi göndererek maiyetiyle birlikte iltica talebinde bulunmuştu³⁴. Sadece 23-26 Ağustos 1849 günlerinde Kossuth ile birlikte iltica edenlerin milliyetleri ve giriş yaptıkları bölgeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir³⁵:

³¹ *DUİT*, No:75-1/5, lef 2.

³² *DUİT*, No:75-1/3, lef 1; 75-1/5, lef 1.

³³ *DUİT*, No:75-1/14, lef 5.

³⁴ *DUİT*, No:75-1/5, lef 4; Macar kaynaklarında Kossuth'un 17 Ağustos günü Osmanlı topraklarına girdiği ifade olunmaktadır. Bkz. C.d'Eszlary, *Aynı makale*, s.434 ve 436.

³⁵ *DUİT*, No:75-1/11, lef 7. Bu sırada Kossuth'un hanımı yanında olup daha sonra Osmanlı Devleti'nin çabaları ile Macaristan'da kalan üç çocuğu da Kütahya'ya getirilmişti. Bundan dolayı Kossuth minnettar kaldığını hükümete bildirmişti. *DUİT*, No:75-2/46, lef 1.

Tarih	Giriş yapılan yer	Milliyeti	Sayı
23.8.1849	Eflak	Macar	53
26.8.1849	Sırbistan	Leh	833
26.8.1849	Sırbistan	İtalyan	464
T O P L A M			1350

İhtilâlin üst düzey yöneticilerinin bulunduğu bu grubtakilerin meslekî durumları da şöyleydi::

Politikacı	General	Miralay	Diğer Subay	Asker	Hizmetçi	Belirsiz
2	4	2	365	949	10	18

Fuad Efendi, henüz büyük çaplı ilticalar olmadan önce yani 20 Ağustos 1849 tarihli yazısında mülteciler yüzünden muhtemel bir Rus yahut Avusturya baskınından tedirginlik duyduğunu hükümete açıkça yazdı. Bunların *Vidin*'e nakledilmelerini teklif etti³⁶. Bâb-ı Ali, teklifi benimseyerek mültecilerin şimdilik *Vidin*'e sevkine ve eğer yola çıkarılmamışlarsa ertelenmeden hemen sekiyatın gerçekleştirilmesine karar verdi³⁷. Aynı günlerde *Bükreş*'teki Rus generali *Dohammel*, *Fuad Efendi*'ye baş vurarak Rusya lehli-lerinden olduğunu söylediği *General Dembinsky* ile on adamının kendisine teslim edilmesini istemişti³⁸. *Fuad Efendi*'nin merkezden gelecek talimatın beklendiği yolundaki cevabı üzerine *General Dohammel*, meseleyi 7 Ağustos 1849'da İstanbul'daki *Rusya Büyükelçisi Titof*'a iletmişti. Osmanlı Hariciye Nezâreti'ne yazdığı yazıyla bunların kendilerine iadesini talep eden *Titof*, bunların tesliminin Osmanlı Devleti ile Rusya arasında uzun süreden beri yürürlükte olan antlaşmaların gerektirdiği bir husus olduğunu iddia ediyordu. Rus elçisi, Avrupa ya da Asya hududundaki Osmanlı memurlarının fi-rarileri istediklerinde hemen teslim ederlerken, şu meselede farklı davranılmayacağını ümit ettiğini belirtiyordu. Üstelik Ruslar, bu meselede bir

³⁶ *DUİT*, No:75-1/7, lef 2.

³⁷ *DUİT*, No:75-1/5, lef 1.

³⁸ *DUİT*, No:75-1/7, lef 4.

başka noktaya daha dikkat çekiyorlar ve *Memleketeyn*'in dahili asayişini ihlâl edecek, Erdel'le Macaristan'ı ve komşu ülkeleri zarara uğratabilecek makul olmayan himayeyi Osmanlı Devleti'nin icra etmemesi gerektiğini söylüyorlardı. *Titof*, "*bâğî fırkası*" diye isimlendirdiği Macar ihtilâlcilerine Osmanlı memurlarınca en küçük müsaade ve zaafın dahi gösterilmemesi icap ettiğini bilhassa ilave ediyordu³⁹.

Rus temsilcilerinin bu yoldaki diplomatik teşebbüslerine Avusturyalıların da katıldığı görülmektedir. Osmanlı hükümetinin henüz net karar veremediği bu sıralarda *Hırsova* tarafından iki bin kadar Macar askeri daha iltica etti. Hükümet mülteciler hakkında nasıl bir politika uygulayacağı konusunda tereddüt ederken, mümkün olduğu kadar bunların girişini engellemek istiyordu. Fakat bundan pek de sonuç alındığı söylenemez. Nitekim *Hırsova*'dan giriş yapan mültecilerin geri gitmeleri için pek çok söz söylenmişti ama iltica isteklerinde ısrar eden mülteciler, "*kabul olunmazlar ise kendilerini Tuna'ya atıp geri gitmeyeceklerini beyân*" ederek direndiler. Hatta *Ferik Halim Paşa*'nın ifadesine göre bunlar, şayet biraz daha sıkıştırılırlarsa müslüman olacaklarını belirterek, böylece iade edilmekten kurtulmak için her çâyere baş vuracaklarını göstermişlerdi. Neticede bunların kabulü ve o bölgede muhafazaları güç olacağından *Vidin*'e nakledilmeleri mahalli yetkililerce uygun görüldü. Bunun yanında hükümetin aradan geçen zamana rağmen hâlâ karar verememesi sınırlardaki memurları güç duruma düşürmüştü⁴⁰.

Dikkatimizi çeken hususlardan biri geri gönderilme endişesi yaşayan mültecilerin Osmanlı memurlarını Müslüman olmakla tehdit etmeleriydi. Bunun sebebi antlaşmalar gereğince Müslümanların iade olunmayacağı garantisinin mevcut olmasıydı. Hatta bir kısım mülteciler başlarında General Bem olduğu halde İslâmiyeti kabul ettiklerini ilan etmişlerdi. Bunların sayıları 256 kadardı⁴¹. Ancak başta Avusturya ile Rusya olmak üzere bir kısım Avrupalı devletlerde durum, Osmanlı Devleti'nin aleyhine kullanılmak istendi. Osmanlı Devleti mültecilerin dinini zorla değiştirmekle suçlandı. Hatta Kossuth da bundan rahatsızlık duyarak hadiseyi Lord Palmerston'a yazıp yardım istemişti. Kossuth'un mektubu Avrupa gazetelerinde yayınlanınca büyük yankı uyandırdı. Hükümet hemen harekete geçerek devlet tarafından

³⁹ *DUİT*, No:75-1/9, lef 6.

⁴⁰ *DUİT*, No:75-1/11, lef 3.

⁴¹ *DUİT*, No:75-1/47, lef 2.

bu şekilde bir İslâmlaşırmanın söz konusu olmadığını, esasen bunun dinin ruhuna aykırı olduğunu, yalnız müslüman bazı mülteci gruplarının diğerlerini, din değiştirmedikleri takdirde Avusturya'ya iade edilecekleri şeklinde korkuttuklarını açıklamıştı. Zaten Vidin Valisine verilen emirde de kesinlikle böyle bir hareketin vukuuna izin verilmemesi istenmişti.

Ayrıca "maslahât bir fena suret kesb edecek olsa bile Rusya Devleti'yle olan ahd iktizâsınca müslüman olan firarîlerin red olunmadığı cihetle anları muhafazaya böyle bir tarîk dahi mevcut olduğu hafifçe hikaye ile anlara bir teselliyet vermekten ibaret ve hele Nemçe ahdinde öyle sarâhet olmamağla Macarluların bu ifadeye dahil olmaları sırf bir yanlışlıktan kinâyet olmasıyla buralarının gerek Macarlulara ve gerek henüz müslüman olmamış olan Lehlulere tefhîmiyle te'mînleri"nin sağlanması ilgililere emredildi⁴². Aynı şekilde mültecilerin işlerini yürütmek üzere tayin edilen *Kaimmakam Faik Bey'e* verilen talimatta da mültecilerin her ne suretle olursa olsun tahkîr ve rencide olunmalarına müsaade edilmemesi, her türlü ihtiyaçlarının karşılanması, Müslüman olanlar ile Hıristiyan mülteciler arasında münakaşa ve uygunsuzluk çıkmaması için bunların ayrılması tavsiye ediliyordu⁴³.

Gerçekten de Osmanlı Devleti'nin mültecilere her türlü insanî yardımı yaptığını gören Kossuth da Palmerston'a yazdığı şikâyet mektubundan dolayı mahcup olmuş, Sadaret'e yolladığı 23 Kasım 1849 tarihli yazısında, bir yanlış anlaşılmadan kaynaklanan söz konusu mektubundarı dolayı özür dilemişti. Kossuth aynı zamanda kendi isteği dışında yayınlanan o mektubuna karşılık bu ifadelerinin de gazetelere yansıtılacağını belirtmişti⁴⁴.

⁴² *DUİT*, No:75-1/30, lef 1. Mültecilere iyi davranılması hakkında Vidin Valisine yazılan bir yazı için bkz. *DUİT*, No:75-1/33, lef 2. Vidin Valisi ile Defterdarının müştereken yazdıkları 21 Ekim 1849 tarihli cevabî yazıda zorla din değiştirildiği yahut da bazı mültecilerin tecavüze uğradıkları yolundaki suçlamalar şiddetle reddedilerek şöyle deniliyordu: "tebdîl-i din ve mezheb etmek sırasında olan ihtiyâr-ı zâtîleri cümlesinin malumu olub bu bâbda hiç birisi hakkında teklif vâki olmamış ve arzu-yu din-i mubîn ile gelenler....tercüman vasıtasıyla keyfiyet-i İslâmiyet ve bir dahi memlekeüne gidemeyeceği gibi haller beyan olunarak ana dahi muvafakat eylediği halde ol vechile telkîn-i din olunmuş ve müslüman olanlar cihetinden diğerleri hakkında doğrusu bir güne muamele-i baride vuku bulmayub bunların ve diğerlerinin her türlü riâyet-i had ve istikmâl-i huzur ve isirahât ve vikâye-i namusları hakkında cümle tarafından fevka'l-gâye itina ve müsâberet olunmakta....." *DUİT*, No:75-1/41, lef 5.

⁴³ *DUİT*, No:75-1/34, lef 3.

⁴⁴ *DUİT*, No:75-1/2, lef 6. Bu mektubun Fransızca aslı lef 3'tedir. Karal, *Aynı eser*, s.216'da Osmanlı Devleti'nin mültecilere İslâm olmayı teklif ettiğini yazmaktadır ki, bu iddiayı destekleyecek hiç bir bilgiye rastlamadık. C.d'Eszlary, *Aynı makale*, s.439'da bilhassa 3.500 kadar askerin Avusturya'ya iade edilmesi üzerine diğerlerinin iade olunmamak için İslâmiyeti kabul etdiklerini yazmaktadır. Halbuki din değiştirme keyfiyeti bu iade hadisesinden önce meydana gelmişti.

Diğer taraftan hükümet kesin karar konusunda zorlanmaktaydı. 21 Ağustos 1849 günü toplanan Meclis-i Mahsus'ta şimdilik kaydıyla şu kararlar alındı: Macarlar beşer-onar bin kişi olarak beri tarafa geçtikleri surette silahlarını bıraksalar bile muhafazaları müşkil olacaktır. Mültecilerin Avusturya'ya verilmemesi canlarının muhafazası içindir. Halbuki bir orduda askerler emir kulu olduklarından asıl sorumluluk başlarındaki subaylarıdır. Dolayısıyla askerler hakkında şiddetli muamele olunmaması İstanbul'daki Avusturya Büyükelçisi'ne ve Bükreş'teki konsolosa bildirilerek bunların affedilmeleri sağlanabilirse en azından bir kısmı iade edilebilir. Yalnız subaylar alıkonularak sınırdan uzak yerlerde muhafaza edileceklerdir. Elbette bunların bıraktıkları silahların Avusturya'ya teslimi gerekirse de işin sonu belli olmadan hemen verilmesi sakıncalı olur. Bu konuda zaman kazanılmalıdır. Şayet Avusturyalılar tarafından sınırdan bir talep olursa, merkezin vereceği kararın beklendiği ifade olunacaktır. Bu arada Macarlarla muharebeden kesinlikle kaçınılacaktır. Rusya ile Avusturya'dan Osmanlı memurlarına kendileriyle birlikte hareket etme teklifi gelirse kesinlikle itibar edilmeyecektir⁴⁵.

Bir taraftan hükümetin mülteciler hakkındaki kararı beklenirken diğer taraftan da sınır boylarındaki yerleşim birimlerinde bunların tutulmasının doğuracağı mahzurlar dikkate alınarak, kara yolundan gelen bütün grupların geçici olarak Vidin'de toplanması yoluna gidilmişti⁴⁶. Vidin valisinin 28 Ağustos 1849 tarihli yazısında *Kalafat*'tan yarısını kadınların teşkil ettiği 100 kadar Macarlı asker ve tüccarın Vidin'e geldiği, 1250 kadarının da geleceği ve ayrıca bir-iki güne kadar 3.000 kişinin dahi sınır tarafındaki Osmanlı memurlarınca yola çıkarılacağı ifade edilmekteydi⁴⁷. Yine Orsova derbendindeki Osmanlı askerine sığınan 35 kişi içlerinde kumandan ve subaylar olduğu halde Ömer Paşa'nın yaveri *Yüzbaşı Ali Efendi* ile gönderildiği gibi *Kalafat* denilen mahalde görevli olan *Binbaşı İsmail Efendi* tarafından da gruplar halinde mülteciler Vidin'e sevk edilmekteydi. Ayrıca Sırbistan bölgesinden giriş yapan Lehli ve Dalyanlı 1080 kişi de 28 Ağustosta şehre gelmişlerdi. Bu

⁴⁵ *DUİT*, No:75-1/5, lef 1.

⁴⁶ Bunların silahları ve yanlarındaki hayvanlar şimdilik hükümet görevlilerince teslim alınmış, daha sonra Avusturya Devleti'ne ait olanlar iade olunmuştu. Aynı şekilde kişilere ait eşyalar da sahiplerine verilmişti. *DUİT*, No:75-1/40, lef 1. Bazı mültecilerin hayvanları ise mağdur olmamaları için devlet tarafından satın alınmıştı. *DUİT*, No:75-2/17; 75-2/20; *Bâb-ı Ali Evrak Odası Amedi Kalemî*, 17/15.

⁴⁷ *DUİT*, No:75-1/11, lef 4.

son grubun kabul edilip edilmeyeceğine dair henüz bir emir alamayan vilayet yöneticileri; öteye beriye dağılıp huzursuzluğa sebep olmamaları için emir alınıncaya kadar onları da diğer mülteciler gibi muhafaza etmeye çalışmışlardı⁴⁸.

Vidin'de toplanan mülteci grupları bizzat valinin gözetim ve denetiminde olarak *Kaimmakam Yakub Bey*'in yönetiminde vilayetteki münasip mahallerde çadırlar kurulmak suretiyle iskân ve ikame olunmaktaydılar. Yiyecekleri temin edildikten başka hem bir tarafa firar etmemeleri hem de dışardan kendilerine bir zarar gelmemesi için yerleşim yerinde karakollar oluşturularak yeterli asker görevlendirilmişti⁴⁹. Yalnız itibarlı kişilere mümkün olduğu kadar daha özel yerler tahsisine gayret gösterilmekteydi. Meselâ hafif yaralı olduğu halde 29 Ağustos günü Vidin'e getirilen *General Bem*, *Kaimmakam Yakub Bey*'in kışla içerisindeki odasında misafir edilmişti⁵⁰. *Kossuth*, Vidin hanedanından *Çelebi Bey*'in konağına, *Mesaroş*, *Perczel* ve diğer bazı komutanlar da Hurşid Efendi'nin evine yerleştirilmişlerdi⁵¹.

Vidin'de bulunan mültecilerden gerek müslüman olanlar gerekse eski dinlerinde kalanlar arasında halleri perişan olanların sayısı oldukça fazlaydı. Bunlara devlet tarafından gereken yardım yapıldı. Müslüman olanlara 165'şer adet pantolon, yağmurluk, yelek, gömlek, don, mintan, çorap ve çarık verildi. Ayrıca 145 kişiye de fes giydirildi⁵².

Mültecilerden fakir olan Hıristiyanlara ise aşağıdaki tabloda gösterilen aynı yardımlar yapıldı⁵³:

⁴⁸ *DÜİT*, No:75-1/11, lef 2 (Vidin Valisi Mehmed Ziya ile Defterdar Azmi tarafından merkeze gönderilen 9 Şevval 1265/28 Ağustos 1849 tarihli müşterek yazı).

⁴⁹ Aynı yer.

⁵⁰ *DÜİT*, No:75-1/13, lef 2.

⁵¹ *DÜİT*, No:75-1/16, lef 2.

⁵² *DÜİT*, No:75-1/47, lef 4.

⁵³ *DÜİT*, No:75-1/47, lef 3.

Eşyanın cinsi	Macarlara	Lehlilere	İtalyanlara	Toplam
Yağmurluk (ad.)	200	500	240	940
Gömlek (ad.)	220	700	240	1.160
Don (ad.)	220	700	240	1.160
Pantolon (ad.)	-	500	240	740
Çorap (çift)	220	600	240	1.060
Çarık (çift)	-	400	-	400
Yeni nal (çift)	-	-	53	53
Kaşağı (ad.)	-	-	53	53

Mültecilerin büyük çoğunluğu *Macar* olmak üzere içlerinden önemli ölçüde *Leh* ve 400'den fazla *İtalyan* da vardı. 26 Eylül 1849 tarihinde mabeyne gönderilen bir Arz Tezkeresinde Vidin ve Eflak'taki toplam mülteci sayısının altı binden fazla olduğu belirtilmekteydi⁵⁴. Bunların arasında sayıları çok fazla olmamakla birlikte İngiliz, Fransız, Prusyalı mülteciler de bulunmaktaydı⁵⁵.

Vidin'de toplanan mülteci sayısındaki artış, bunların güvenliği konusunun ciddi biçimde düşünülmesine sebep olmuştu. Gerçi bunların muhafazasının doğrudan doğruya vali *Mehmed Ziya Paşa*'nın uhdesinde olduğu hususu daha 29 Ağustos günü valiye bildirilmişti. Muhafaza maksadı ile alınan tedbirlerden dolayı mültecilerin kırılmaması için Vidin'de "*Sırplu, Rusyalı ve Avusturyalı birtakım eşhâs olmak ve kendüleri dahi misâfirin-i saltanatı-seniyeden bulunmak cihetiyle her halde suret-i vikâye ve hüsn-ü himayetleri*"nden dolayı bu tedbirlerin alındığı ifade olundu⁵⁶. Ancak hem ileri ge-

⁵⁴ *DUIT*, No:75-1/24, lef 1. C.d'Eszlary, *Aynı makale*, s.434'te mültecilerin sayısını onbin civarında olarak belirtmektedir. Ancak elimizde bu konuda sağlıklı bir makam mevcut değil.

⁵⁵ *DUIT*, No:75-1/23, lef 7; 75-1/38, lef 1; 75-1/49, lef 1..

⁵⁶ *DUIT*, No:75-1/16, lef 2. Osmanlı hükümeti muhafaza tedbirlerinin en ufak bir aksama göstermesi halinde ne denli büyük bir diplomatik sıkıntının baş göstereceğinin farkındaydı. Nitekim İşkodra'dan yedi Macarlı mültecinin firarı devleti oldukça güç duruma sokmuştu. Avusturya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Prens Schwarzenberg 7 Eylül 1849 tarihinde meselenin neden kaynaklandığını sormuştu. Hükümet olayı şu şekilde açıkladı: Bunlar Yanya valisi ve Avusturya'nın Yanya konsolosu marifetiyle İşkodra'ya gönderilmişlerdi. Fakat oradaki İngiliz konsolosuyla Avusturya konsolosu arasında yanlarındaki İngiltere pasaportu yüzünden anlaşmazlık çıkmış, nihayet İstanbul'dan emir gelinceye kadar İşkodra'da tutulmaları kararlaştırılmıştı. İşte bu emir beklenirken firar olayı gerçekleşmişti. Hükümet mutasarrıfı gereken dikkati göstermemesinden dolayı tenkit etmiş, Avusturya'ya ise üzüntüsünü belirtmişti. *DUIT*, No:75-1/14, lef 1.

len ihtilâlcilerin orada bulunmaları hem de sayının fazlalığı güvenlik konusunda derin endişelerin mevcudiyetine yol açmaktaydı. Nitekim mesele Meclis-i Mahsus'un 26 Eylül tarihindeki toplantısında bir kere daha ele alınmış, bunların Vidin ve Eflak'ta mı yoksa bir başka mahalde mi muhafaza edilmelerinin uygun olacağı tartışılmıştı. Bu toplantıda Rusya ile Avusturya'nın cebri hareketi ihtimali tekrar gündeme gelmiş, fakat gerek Vidin'deki ihtilâlcilerin reislerinin kale içerisinde bulunmaları, gerekse vilayetteki nizamî askerlerin varlığı dolayısıyla böyle bir hareketin mümkün olmayacağı kanaati hasıl olmuştu. Mamafih yine de ilgililere meselenin bu yönü de hatırlatıldı⁵⁷. Ayrıca kalpleri kırık, hüzünlü ve garip olan mültecilerin padişah misafiri olmaları sebebiyle kendilerine iyi davranılması yetkililere hatırlatılmış, bunları Rusya ile Avusturya'nın geri istemeleri halinde böyle şeyler devletler arasında söyleşilip karar verilecek maddeler olmasıyla hükümetçe karar verilineceye kadar taleplerinin kabul edilmemesi tekrarlanmıştı⁵⁸.

Rusya ile Avusturya'nın müdahalesi bir ihtimali öteden beri hatırda tutuluyordu. Nitekim bundan dolayı Eflak'ın Orsova kesiminde bulunan *Binbaşı Hayri Ağa* kumandasındaki bir tabur asker de Vidin'e nakledilmiş ve 5 Eylül 1849'da burada göreve başlamıştı⁵⁹. 20 Eylül 1849 tarihinde de mültecileri muhafaza etmekle görevli askerlerin kumandanlığına *Miralay İsmail Bey* getirildi⁶⁰. Yine de bu husustaki endişelerin pek giderilememesi üzerine, kışın da yaklaşması dikkate alınarak, öncelikle Vidin'deki mültecilerden 700 Lehli asker ile Eflak'a iltica eden bin Macardan mülazıma kadar olan zâbitlerinin *Şumnu*'ya nakilleri konusu gündeme geldi⁶¹.

MÜLTECİLERİN ŞUMNU'YA NAKLEDİLMELERİ

Rusların baskın yapabilecekleri ihtimalinin yanı sıra mültecilerden bazılarının Tuna yoluyla firar etmeleri endişesi de vardı. Böyle bir durumda da Osmanlı Devleti'nin kasıtlı olarak mültecileri muhafaza etmemekle suçlanması söz konusu olabilirdi. Bunu dikate alan *Vükelâ Meclisi* 7 Ekim 1849 günü konuyu yeniden tartıştı. Buna dair hazırlanan Arz Tezkeresinde bunların Vidin'den uzaklaştırılmalarının hayırlı olduğu hususunda vükelânın mütefik olduğu vurgulanmış, ayrıca İngiltere ile Fransa elçilerinin de aynı gö-

⁵⁷ DÜİT, No:75-1/24, lef 1.

⁵⁸ DÜİT, No:75-1/16, lef 2.

⁵⁹ DÜİT, No:75-1/22, lef 2.

⁶⁰ DÜİT, No:75-1/23, lef 1.

⁶¹ DÜİT, No:75-1/24, lef 1.

rüşte oldukları belirtilmişti. Bâb-ı Ali, mültecilerin Anadolu tarafına geçirilmesinin en doğru yol olduğu kanaatinde olmakla birlikte, diplomatik teşebbüsler çözümlenmeden önce bu surete baş vurmaya uygun görmemişti. Rumeli'de ise Edirne ve Varna her ne kadar Tuna'ya uzak ise de birinin etrafı açık, diğeri deniz kenarında bulunduğundan muhafazaları müşkil olacaktı. Dolayısıyla Rumeli'de *Şumnu* kalesinden daha münasip yer bulunması söz konusu olamayacağından mültecilerin tamamının oraya nakl edilmeleri kararlaştırıldı⁶².

Mültecilerin *Şumnu*'ya sevk edilmeleri ile ilgili çalışmalar sürerken Rusya ile Avusturya'nın istedikleri dışında kalan Fransız⁶³, İngiliz⁶⁴ ve İtalyan mülteciler⁶⁵ hemen ilgili ülkelere gönderilmekteydi. Bunların yol masraflarını karşılamak üzere devlet tarafından kendilerine maddî yardım da yapılmaktaydı⁶⁶. Ayrıca Vidin'deki mültecilerden bir kısmı da ortalık sakinleştikten sonra kendi talep ve ihtiyarlarıyla memleketlerine geri dönmek istedikleri takdirde Osmanlı Devleti'nin buna bir diyeceği olamayacağı yolunda karar verilmişti⁶⁷. Mültecilerin devlete çok fazla yük getirmeleri üzerine Osmanlı Devleti nefer takımından olan ve pek şiddetli cezaya çarptırılmayaacağı düşünülen kişilerin affedilmeleri için hem Bükreş'teki Avusturya konsolosluğu nezdinde hem de *İstanbul*'daki büyükelçilik düzeyinde teşebbüslerde bulunmuştu⁶⁸. Yalnız Osmanlı Hükümeti Macaristan'daki olaylarda sorumluluğu olmayan erler ile Avusturya Divan-ı Harbinde yargılanmayı kabul eden subayları göndermeye karar vermişti. Özellikle erlerin herhangi bir şekilde suçlanmayacağına dair kat'î bir söz de alınmıştı. Bunun için Avusturya tarafından gönderilen General Hauslab 3156 kişiyi beraberinde getirdiği vapurlarla 21 Ekim 1849 tarihinde Avusturya'ya götürdü⁶⁹.

⁶² *DUİT*, No:75-1/30, lef 1.

⁶³ *DUİT*, No:75-1/49-1.

⁶⁴ *DUİT*, No:75-1/38-1, 75-1/23, 75-1/24.

⁶⁵ *DUİT*, No:75-1/24-1, 75-1/30-1..

⁶⁶ *DUİT*, No:75-2/35-1; 75-2/36-1; 75-2/46-1. *Bâb-ı Ali Evrak Odası, Amedî Kalemi*, 16/46; 17/96.

⁶⁷ *DUİT*, No:75-1/35-1.

⁶⁸ *DUİT*, No:75-1/24-1.

⁶⁹ *DUİT*, No:75-1/41-1 (12 Zilhicce 1265/29 Ekim 1849 tarihli Arz Tezkeresi) ve diğer ekler. Avusturya da Macaristan'a girişi sakıncalı olabilecek kişileri kabul etmek istemiyordu. *DUİT*, No:75-1/35-3; *DUİT*, No:75-1/55-2. C.Eszlary, *Aynı makale*, s.439'da General Hauslab'ın 3.500 asker ve 20 subayı üç buharlı gemiyle birlikte 20 Ekim 1849 günü götürdüğü kayıttır.

Böylece kalanlardan Müslüman olanlar ile Hıristiyanların Şumnu'ya sevk edilmesi kararlaştırıldıktan sonra Müslüman olanlar ile Hıristiyan mülteciler arasında bir problem ve münakaşa çıkmaması için bunlar ayrı ayrı sevk olundu. Şumnu'ya nakil sırasında bilhassa önde gelen şahsiyetlerin firar etmemeleri için gereken tedbirlerin alınması sevk sorumlularına sıkı sıkıya tenbih olunmuştu. Bu amaçla hazırlanan bir talimatta şu hususlara yer verilmekteydi: Mülteciler götürülürken ormanlık ve dağlık yerlerden değil de mümkün olduğu kadar düz yollardan geçeceklerdir. Günde ortalama 4 ile 6 saat arasında yolculuk yapılacak, mola verilecek mahaller, gizli tutulmak kaydıyla önceden belirlenerek gerekli tedbirler alınacaktır. Genelde 1.5-2 saatte bir mola verilerek yolcuların ızdırap çekmeleri önlenecektir. Mola yerlerinde av ve benzeri maksatlarla dağılmaları muhtemel olduğundan çevreye mutlaka asker yerleştirilecek ve hareket edildiğinde yoklamalar ihmal olunmayacaktır. Talimatta, meydana gelebilecek herhangi bir firar ve benzeri hadiselerden sevk memurlarının şahsen sorumlu tutulacakları ve bu hususta hiç bir özrün kabul edilmeyeceği özellikle vurgulanmaktaydı⁷⁰. 400 İtalyan mültecisinden bir kısmı ülkelerine gönderilmek üzere Gelibolu'ya nakledilirken bir kısmı da önce Şumnu üzerinden Gelibolu'ya ve nihayet ülkelerine gönderilmişlerdi⁷¹.

Mültecilerden Müslüman olanlarını Şumnu'ya götürmek ve orada muhafaza ve idarelerine bakmak üzere Serasker yaveri Miralay Süleyman Bey ile Kaimmakam Faik Bey görevlendirilmişlerdi. Mültecilere dağıtılmak üzere 150'şer kuruş atıyye ile ayakkabı ve elbise imal olunmuştu. Zaten mültecilerin bütün masrafları devlet tarafından karşılanmaktaydı⁷². Bu şekilde Kasım ayı içerisinde Vidin'den sevk edilenler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir⁷³.

⁷⁰ *DUIT*, No:75-1/47, lef 11.

⁷¹ *DUIT*, No:75-1/47-1 ve 7. Meselâ Şumnu'dan Gelibolu'ya sevk edilen İtalyanları Feyzullah firkateyni Cenova'ya 14 Haziran 1850 tarihinde götürmüştü. *DUIT*, No:75-1/30-1.

⁷² İrade-Hariciye, 4244; *DUIT*, No:75-2/2-1, 2; 75-2/46-1; 75-2/54; 75-2/57. Ayrıca her mülteciye verilecek elbiseye birer gömlek ile don ilave edilmişti. *DUIT*, No:75-1/41-1.

⁷³ *DUIT*, No:75-1/47-2. Aynı yer lef 8'de Macar mülteci sayısı 445 ve toplam da 1712 olarak verilmiş ise de biz Sadarete sunulan rakamı kullanmayı tercih ettik.

Tarih	Sevk yeri	Miktar	Milliyet	Sevk memuru ve maiyeti
31.10.1849	Şumnu	15	Müslüman	Kaimmakam Faik Bey kumandasında bir takım süvari
"	"	790	Lehli	Miralay Mehmet ve Kaimmakam İsmet Beyler ile iki kolağası emrinde iki bölük süvari.
1.11.1849	Gelibolu	221	İtalyan	Kolağası Osman Ağa ile Mehmet Efendi emrinde bir bölük süvari.
2.11.1849	Şumnu	241	Müslüman	Binbaşı İsmail Ağa emrinde bir bölük süvari.
4.11.1849	"	423	Macar	Miralay İsmail Bey emrinde iki bölük süvari.
T O P L A M 1690				

Vidin'den Şumnu yoluyla Gelibolu'ya gönderilen bu mültecilerin meslekî durumları ise şöyle idi:

Meslek	Müslüman	Hıristiyan	Toplam
Üst yönetici	-	2	2
General	3	5	8
Miralay	1	7	8
Kaimmakam	5	11	16
Binbaşı	8	36	44
Kolağası	-	9	9
Yüzbaşı	28	135	163
Mülazım	32	244	276
Tabip	1	3	4
Alay kâtibi	-	1	1
Er ve erbaş	173	923	1098
Hizmetçi	5	33	36
Aile fertleri	-	25	25
T O P L A M	256	1434	1690

Görüldüğü gibi iltica edenler arasında küçümsenmeyecek derecede aydın insan vardı ki, Şumnu'ya gönderilenler arasında yaklaşık olarak üçte birlik bölümü subay idi. Böylece Macar ihtilâlinin genelde askerî kadrolar tarafından sevk ve idare edildiğini söylemek mümkündür.

DİPLOMATİK TEŞEBBÜSLER VE PROBLEMLER

XIX. Yüzyılda siyasî fikirlerinden dolayı insanların yargılanmaması ve bu yüzden iltica edenlerin korunması konusunda dünya kamuoyunu etkileyen hadiselerden biri olan 1849 ilticaları, aynı zamanda Osmanlı Devleti için amansız bir diplomatik mücadelenin de cereyanına yol açmıştı. Uluslararası boyutları olan böyle çetrefilli bir meselenin, hem de geçen yüzyılın istikrar kazanamamış olan devletler hukuku açısından çözümlenmesi kolay değildi. Tabiatıyla diplomasisi henüz böylece bir meseleyi tahlil edip sonuçlandıracak şekilde teşekkül edememiş olan Osmanlı Devleti'nin problemi hemen ve kolaylıkla halletmesi mümkün değildi. Bir defa Tanzimat döneminin yeniden yapılanma süreci içinde devlet kurumlarının yerli yerine oturduğunu ve problemleri kavrayabildiğini söylemek dahi güçtür. Nitekim bilgi teminindeki zorluk yüzünden meselenin süratle teşhis edilemediğini, hatta işin başlangıcında verilen kararın bilahere değiştirildiğini görmekteyiz. Zira meselenin başlangıcında boyutlarının ne olacağı, devletlerarası diplomasinin müdahalesinin ne derecede kalacağı konusunda sağlıklı bir bilgiye sahip olmayan Bâb-ı Ali, dış destekten şüpheli olduğu için zamana göre kararlarında tadil yolunu tercih etmişti. Nitekim hükümetin Avusturya'nın iç işleri ile ilgili bir mesele diye baktığı bu olayda Macar isyancılarını asi olarak gördüğünü Şubat 1849'da Fuad Efendi'yi görevlendirirken hazırlanan talimatta ifade etmekteydi⁷⁴.

Bu karara dayanılarak özellikle deniz yoluyla gelen mültecilerden bir kısmı hemen iade edilmişti. Meselâ Macar ve Leh mültecilerinden oluşan elli kişilik bir grup Adriyatik kıyılarından gemiye binerek İstanbul'a gelmişti. Bunlar hemen geri gönderilmek istenmiş. fakat getiren geminin bunu reddetmesi üzerine başka bir gemi bulunarak mülteciler Şire'ye gönderilmişler, bununla birlikte yardım olmak üzere 3600 kuruş gemi navlunu ile 2500 kuruş yiyecek parası devlet tarafından karşılanmıştı⁷⁵. Aynı şekilde bir Sardunya ticaret gemisiyle Çanakkale Boğazı'na giren 80 kişinin iadesi hususu

⁷⁴ DUIT, No:75-1/9, lef 5.

⁷⁵ DUIT, No:75-1/15.

Sardunya Büyükelçiliği ile kararlaştırılmıştı. Hükümet bu çeşit mültecilerin yoğun şekilde gelmesinin bazı dedikodulara yol açacağını düşünerek geldikleri yerlere gönderilmeleri taraftarıydı. Yalnız söz konusu mültecilerin kumanyaları, tedarik edecek paraları olmadığından, diğerleri gibi devlet tarafından karşılanmış ve 7.500 kuruş verilerek karaya çıkarılmadan geri gönderilmişlerdi⁷⁶. Yine deniz yoluyla gelenlerin iade edildiği, fakat kara yoluyla gelenlerin oldukları yerlerde tevkif olunmaları *Yanya, Selanik ve Tırhala*'daki yetkililere emredilmişti⁷⁷.

Avusturya'nın Macarları, Rusya'nın da Lehileri geri istemeleri ve taleplerini Osmanlı Devleti ile yaptıkları antlaşmalara bağlamaları karşısında Türk diplomatları iki büyük devlet ile amansız bir *diplomasi mücadelesine* giriştiler. Hatta bu mesele tamamen diplomasi cephesinde cereyan etti de denilebilir. Osmanlı Hariciyesi devrin dört büyük devleti, yani İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya arasında oldukça hararetli bir diplomatik mücadele örneği verdi.

Meselenin asıl tarafı olan Avusturya'nın bu konudaki görüşlerini *Prens Schwarzenberg*, 14 Ağustos 1849 tarihinde İstanbul Büyükelçiliğine yolladığı mektubunda şöyle açıklamaktaydı: Osmanlı Devleti, Avusturya'nın meşru hükümetine isyan edenlerin Osmanlı topraklarına geçmekle yargılanmaktan kurtulamayacağını Şubat 1849'da Fuad Efendi'ye verilen talimatta kabul ve itiraf etmişti. Viyana hükümeti de mültecilerin *Belgrad Andlaşması*'nın 18. maddesinin hükümlerine göre kendisine iade edilmesi görüşündeydi⁷⁸. Bâb-ı Ali'nin mültecileri iade etmeyip silahlarını alarak huduttan uzak yerlerde iskân ettirmesine itiraz eden Avusturya; adli kapitülasyonları hatırlatıyor ve Osmanlı Devleti'ndeki tebasını muhakeme yetki ve selahiyetinin sefâret ve

⁷⁶ *DUİT*, No:75-1/10, lef 1.

⁷⁷ *DUİT*, No:75-1/14, lef 1.

⁷⁸ Devlet-i Aliye ile Nemçe Devleti beyninde evâhir-i Cemâziyelahir sene 1152 tarihinde münakid Belgrad Muahedesinin 18. maddesi: "Tarafeyn ahalisinden müfsid ve âsi ve bedhâh olanlar iki cânibden de kabul olunmayıp bir vechile himâye olunmaya. Bu makule ehl-i fesâd ve çeteci ve garetçi her kîmin reâyâsi olur ise olsun her kangı toprakta bulunur ise müstehâk oldukları cezaları tertüb oluna. Ve ihtifâ ederler ise haberleri alınub zâbitları ağâh oluna ki haklarından geleler ve zâbit ve başı olanlar dahi bu misüllü eşkiyânın haklarından gelinmekte ihtimal ve tekâsül ederler ise mes'ul ve muâteb olup azl ve hakkından geline. Ve ulufelu ve dirlikli kendi hallerinden olmayıp böyle şekavet edenlerin taaddileri külliyyet ile mündefi olmak için mutdaka hırsızlık ile taayyüş eden haydut ve pribek (?) dedikleri kutta-i tarik saklanmayub ve beslenmeyib gerek kendilerin ve gerek saklayanların haklarından geline ve bu makule fesâd âdet-i müstemeresi olanlar sonradan salâh suretin gösterir ise dahi itimâd olunmayıp sınırlardan bâid yerlere iskan ettirile." *DUİT*, No:75-1/9, lef 2. *Muâhedet Mecmuası*, III/2.C., İstanbul, 1296, s.128-129.

konsoloslarına ait olması dolayısıyla bunlar hakkındaki hükmü ancak kendilerinin verebileceklerini ileri sürüyordu. Avrupa'da sonradan ortaya çıkan politika mültecileri usulünü Osmanlı Devleti'nin benimseyemeyeceği de ekleniyordu. *Schwarzenberg*, Macar mültecileri gibileri hakkında Fransa ve İsviçre gibi cumhuriyetlerin bile en ziyade şiddetli tedbirlere müracaat ettiğini iddia ediyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin asayişinin pek noksan olduğu, çok çeşitli milletlerin bulunmasıyla yakında başlayacak ihtilâller ve isyanlarla iyice sarsılacağını belirterek üstü kapalı biçimde tehditler savuruyordu. Osmanlı Devleti'nin isyan eden Eflaklı liderleri memleketten ihraç ederken bu defa ecnebi memleketlerden gelen asileri, asıl muhafızlarına teslim etmemek niyetiyle memleket içine nakillerinin tenâkuz olduğunu belirtiyordu. Avusturya, kendisinin söz konusu antlaşmalara riayet ederek Bosna'da isyan edenleri Osmanlı yönetimine teslim ettiğini, bu yüzden Bab-ı Ali'nin da buna benzer bir hareketi benimsemesi gerektiğini ifade ediyordu⁷⁹.

Rusya ise kendi tebası olduğunu söylediği Lehlilerin *Küçük Kaynarca Antlaşması*'nın ikinci maddesi gereğince iade edilmesini istiyordu⁸⁰. Osmanlı Devleti bir taraftan Avrupa'da yaygın şekilde kabul gören siyasi mülteci kavramına aykırı harekette bulunmaktan çekiniyor, diğer taraftan da iki büyük devlet ile hesapsız ve sonu meçhul bir maceraya atılmak istemiyordu. Neticede bu devletlerin iade konusundaki ısrarları, Fuad Efendi ile diğer memurların bir an önce talimat gönderilmesi yolundaki müracaatları üzerine konu *Meclis-i Mahsus*'ta bir kere daha ele alındı. 30 Ağustos 1849 günü toplanan meclisin verdiği kararlar doğrultusunda hazırlanan *arz tezkere-sinde* hükümetin meseleye bakışı şu şekilde ifade edilmektedir⁸¹:

⁷⁹ *DÜİT*, No:75-1/9, lef 5.

⁸⁰ Osmanlı Devleti ile Rusya beyninde Evsıt-ı Ramazan 1188 tarihinde Kaynarca'da akd olunan ahidnamenin ikinci maddesi: "İki devletin reâyâsından bazıları ahar bir töhmet ve adem-i itaat veyahut hiyanet edip devleteynin birine ihtifâ veyahut ilticâ kasdında olur ise devlet-i aliyemde din-i İslâmı kabul ve Rusya Devletinde tanassur edenlerden madâ asla bir bahane ile kabul ve himâyet olunmayıp der-akâb red veyahut hiç olmaz ise ilticâ eyledikleri düvelin memâlikinden tard olunalar ki bu misüllü yaramazların sebebi ile iki devlet beynine müverris bürüdet veyahut bâis-i bahs-ı âbes olur asla bir mâni vaki olmaya Kezâlik tarafeyn reâyâsından olup gerek ehl-i İslâm ve gerek Hıristiyan zümresinden bir kimses bir türlü taksirat edip her ne mülâhaza ile bir devletten ol bir devlete ilticâ ederler ise bu misüllü talep olundukça bilâ-tehîr red olunalar." *DÜİT*, No:75-1/9, lef 2. *Muâhedet Mecmuası*, III/1.C., İstanbul, 1296, s.255.

⁸¹ *DÜİT*, No:75-1/9, lef 1 (13 Şevval 1265/1 Eylül 1849 tarihli arz tezkeresi. Bu konudaki irade-i seniye 16 Şevval 1265/4 Eylül 1849 tarihini taşımaktadır). Ayrıca meclis üyeleri bu iki devletin yapacağı her türlü hareketi dikkate alarak bu kararı verdiklerine dair bir de imza sirküleri hazırlamışlardı bkz. *DÜİT*, No:75-1/18, lef 4. Meclis üyelerinden "*harb vukuu rütbe-i tahkike gelmedikçe bu karardan dönülmeyeceğine ve giyâpta bu kararın hilâfına söz söylenemeyeceğine*" dair de teminat alındı.. 28 Şevval 1265/16 Eylül 1849 tarihli Vükela Meclisi kararının tam metni için bkz. Ahmed Refik, *Türkiye'de Mülteciler Meselesi*, İstanbul, 1926, s.70.

Meclisteki müzakerelerde mültecilerin geri verilmemesi halinde iki büyük devletin itirazlarına yol açılacağı konusu da tartışıldı. Böyle nazik bir zainanda iki devleti kırmak münasip değildir gibi sözler söylendi. Fakat bunlar doğrudan doğruya Osmanlı askerine yani devletin himayesine sığınmaları ve geri verilmelerinin adeta cellatlara teslim etmek anlamına gelmesi sebebiyle bu keyfiyet padişahın şanına ve askerinin namusuna aykırı düşecektir diyen meclis üyeleri Avrupa kamuoyunun da tepkisini dikkate almaktaydı. Çünkü Avrupa devletleri nezdinde kendi devletinden firar ve yabancı devletlere ilticâ eden suçlular iki sınıfa ayrılmış olup cinayet ve hırsızlık ve sâireden dolayı firar edenler tutulup asıl devletine teslim olunmaktadır. Ancak politika töhmetiyle kaçanların reddi terk edilmiş ve ayıplanmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti bu genel usûle uymadığı takdirde kendisini seçkin devletler arasına sokmamış olacak ve uluslararası itibarı kaybedecektir. Halbuki mültecilerin kurtarılması ise padişahın devletler arasındaki adaletinin göstergesi olacaktır. Genel görüşe göre teslim maddesinde olan mahzur diğerlerinden daha ağırdır. Avusturya ile Rusya'nın şu isteklerinin atlatılmasının çârelerinin aranması konusunda meclis üyeleri hemfikir olmuşlardır.

Bununla birlikte böyle bir ortamda iki devletle münasebetleri ve dostluğu kesmenin de hatalı olacağı kabul edilmekteydi. Dolayısıyla bu hususta onlara verilecek cevapların yine antlaşmalar dairesinde, emsâline ve devletlerarası hukuka uygun biçimde olmasının mümkün olduğu kadar sağlanması amaçlanmaktaydı. Bu çerçevede Rusya'nın ele aldığı *Küçük Kaynarca Antlaşması*'nın firarîlerin reddi konusundaki ikinci maddesi ile ilgili olarak şu görüşler ileri sürüldü: *Birincisi* reddedilmesi kararlaştırılan mültecilerin sahih tebdadan olması gerekmektedir. *İkincisi* tebdadan oldukları halde dahi red olunmazlar ise mültecileri olan devletin memleketlerinden uzaklaştırılmalarına cevaz vardır.

Halbuki Rusya'nın istediği *General Dembinsky* ve arkadaşları uzun müddetten beri Fransa ile İngiltere'de iskân eylemişler ve ihtimal ki, oraların vatandaşlığına geçmişlerdir. Kendileri Rusya'dan çıkıp doğrudan Osmanlı Devleti'ne gelmiş değillerdir. Bu yüzden araştırılmadan "*Rusyaludur*" denilemeyeceği ve farz-ı muhâl olarak Rusyalu hükmünde tutulup da sâir nazik mülâhazalara ve engellere de bakılmayarak Ruslara teslim olunmaları lazım gelse o zaman kendilerinin sonradan mensup oldukları devletler tarafından da talep olunmaları muhtemeldir. Bu durumda ise büyük meselelerin ortaya çıkacağı aşîkârdır. Hiç şüphe kalmadığı takdirde Osmanlı Devleti antlaşmaların gereğini yapmaya hazırdır. Şayet her iki devlet bunların iyi muhafazala-

rının temini ve fesat çıkarmalarının önlenmesini sağlamak şartıyla Osmanlı memleketlerinde kalmalarını iltimas ederler ise bunun gereği de yapılacaktır.

Öte yandan Rusya'nın söz konusu mülteciler ne kadar başka devletin tâbiyetine girerlerse girsinler, Rusya nazarında onlar yine Rus tebasındandır şeklinde itirazlar olduğu takdirde, benzer bir itirazın Osmanlı Devleti tarafından da yapılması imkânı ortaya çıkacaktır. Bu takdirde Osmanlı Devleti de bunca tebâsının geri verilmesini isteyecektir ki, böyle bir düşüncenin hükmü olamayacaktır. Mamafih buna da karşı çıkarlarsa memlekette uzaklaştırma maddesi antlaşma hükümlerinden olduğuna göre o yola baş vurulabilir.

Osmanlı Devleti'nin mültecileri Rusya'ya vermemesinin bir diğer dayanağı olarak da *Küçük Kaynarca Antlaşması*'nin imzalanmasından sonra Müslüman ya da Hıristiyan birçok Osmanlı vatandaşının bu ülkeye sığınmasına rağmen hiçbirinin geri verilmemiş olmasıdır. Meselâ meşhurlardan *Battal Paşa*, *Tayyar Paşa*, *Ramiz Paşa*, yakın zamanlarda *Sirozlu Yusuf Paşa*, Alemdar Mustafa Paşa'nın Kethüdası *Köse Ahmed Efendi*, *Yılıkoğlu*, Rum beylerinden olan *Boğdan Voyvodası Mavro Kordato*, *Eflak Voyvodası İpsilanti*, *Sucu Mihail* gibileri Rusya'ya firar ve iltica etmişlerdi. Fakat ilgili antlaşmaya rağmen bunların hiçbirisi Osmanlı Devleti'ne verilmemişti. Bu keyfiyetin de emsâl ve sâbık olarak Rusya'ya bildirilmesi meclisin kararlarından idi⁸².

Aynı konuda Avusturya Devleti'nin iddiaları da şu şekilde cevaplandırılıyordu: Bu devletin iddiasının dayanağı olan *Belgrad Antlaşması*'nin onsekizinci maddesinde mültecilerin geri verilmesi tabiri bulunmamakta, sadece kabul ve himaye olunmaması ifadesi yer almaktadır. Bununla Osmanlı Devleti'ne girenlerin teslimi dava konusu olamaz. Hatta bundan önce Bosna'da meydana gelen isyanın reisi olan *Hüseyin Kapudan* ve taraftarları ve Yunan isyanında Rusya'dan Memleketeyn'e geçerek bunca kötülöklere cesaret eden *İpsilanti*, Avusturya'ya firar ettiklerinde Osmanlı tarafından ne kadar talep olundular ise de verilmemiştir. *Prens Metternich* tarafından firarının reddine dâir muâhedede açıklık olmadığı ve bunları Osmanlı'ya teslim lazım gelse, Ruslar da Avusturya'daki Lehlileri ister itirazıyla cevap verilmişti. Bu demektir ki, söz konusu antlaşmanın yorumunu öncelikle kendileri yap-

⁸² Bu görüşler doğrultusunda Rusya'ya bir de cevap yazıldı. *DÜİT*, No:75-1/9, lef 4.

tıklarına göre buna benzer şekilde hareket eden Osmanlı Devleti'ne bir şey söylemeye hakları olmayacaktır.

Tanzimat dönemi politikacılarının, bazen gereğini yerine getirmeseler bile, çokça yaptıkları üzere⁸³: bu antlaşmaların yorumu hakkında İngiltere Büyükelçisi Sir Canning ile Fransa Büyükelçisi General Aupick'in görüşlerine de baş vuruldu. Eylül 1849 ortalarında Osmanlı Hariciye Nâzırı'nın bu husustaki soruları ve aldığı cevaplar şöyleydi⁸⁴.

"Evvelâ-Devlet-i Aliye, Rusya ve Avusturya devletleriyle akd eylediği Kaynarca ve Belgrad muâhedeleri iktizâsınca mebhûsun anı olan mültecileri mutlaka red buyurmağa mecbûr mudur?"

- Bizim reyimize göre değildir.

Sâniyen-Osmanlı Devleti red cevabını itâ buyurduğu halde muâhedâtı nakz buyurmuş olur mu?"

- Cevâb-ı evvel iktizâsınca nakz buyurmayacağı derkâr.

Sâlisen-Osmanlı Devleti'nin işbu red cevâbına Rusya Devleti nakz-ı ahd nazarıyla bakarak ilan-ı harbe muktedir olabilir mi?"

- Rusya Devleti'ne şimdiden bu derece hod-serâne ve isbâtı müşkil bir hareketi isnâd eylemek bu devletin hakkında bir haksızlık demek olacaktır.

Râbian-Uhûd-u mer'îye iktizâsınca Rusya'nın ilan-ı harbe ne hakkı ve ne de bahanesi var iken ilan-ı harb etse bu güne harekete Fransa ve İngiltere devletleri ne nazarla bakacaklardır ve ol takdirde iki devlet taraflarından bir muâvenet-i müessire ve hakikiyeyi Osmanlı Devleti me'mûl buyurabilir mi?"

- İngiltere ve Fransa, Rusya'nın farz olunan hareketini takbîh edecekleri ve lede'l-hâce Osmanlı Devleti'ni muâvenetsiz bırakmayacakları kaviyyen zannolunur.

Hâmisen-Rusya ilan-ı harbe kadar gitmeyip de iki devlet arasında yalnız bir burûdet hâsıl olduğu halde bunun teskini emrinde Fransa ve İngiltere devletleri icâleten icrâ-yı tavassutu taahhüd ederler mi?"

⁸³ Yöneticilerin Macar mültecileri ile ilgili konularda İngiltere ile Fransa büyükelçilerinin görüşlerine sıkça müracaat ettiklerini görüyoruz. Ancak sonraki yıllarda Fuad Paşa'nın Fransız elçisine "bize suflörlük ediniz, fakat sahneyi ve rollerin icrâsını bize bırakınız" demesine rağmen İlber Ortaylı'nın belirttiği gibi; "Tanzimat döneminin devlet adamlarını, Britanya sefiri veya Fransa sefâretinden talimat alan yöneticiler olarak değerlendiremeyiz". Bkz. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1983, s.80.

⁸⁴ DÜİT, No:75-1/20, lef 5.

-İşbu farz olunan takdîrde devleteyn-i müşârünileyha hüsn-ü tavassutlarını kemâl-i gayretle icrâda tecviz-i kusur etmeyeceklerinde itimâd-ı kâmilemiz vardır.

Sâdisen-Vidin'de bulunan mülteciler Rusya tebâsı addolunabilir mi?

- Olabilir ki Vidin'de bulunan mülteciler beyninde Rusya veyahut mukaddem bunun tebasında bulunmuş ola. Ancak bu sıfatla dahi ve ale'l-husûs ahvâl-i hazırada sâlifü'z-zikr muâhedât eşhâs-ı merkûmenin red ve teslimini asla icbâr etmezler."

İngiltere ile Fransa büyükelçilerinden arzu ettiği doğrultuda cevaplar alan Osmanlı hükümeti mülteciler hakkındaki görüşlerinde daha rahat ve cesurca adımlar atmaya başladı. Nitekim gerek *Prens Radzivil* tarafından getirilen *Çar I. Nikole*'nin mektubu ve gerekse *Büyükelçi Titofun Başbakan Kont Nessroda*'un yazısına dayanarak söylediği sözlere rağmen Bâb-ı Ali fikrinde direnmeye devam etti. *Sadrazam Mustafâ Reşid Paşa* şöyle diyordu: "Elçi-i mumâileyhin ısrârına bakılıb da mültecilerin hemen reddine muvâfakat ve teşebbüs olursa madem ki, bunlar canlarını velî-ni'met bîminnet efendimizin himâyet ve sahâbet-i rahîmânelerine teslim etmiş olduklarından öteye verildikleri anda ya kurşuna tutulub veyahut *Sibirya*'da bin kadem zirde zemînde bulunan maden mağaralarına atılacaklarında ve daha berulderde bırakıkları takdîrde dahi ya bir kalenin zindanına veyahut adetâ küreğe konulacaklarında iştibâh olmayub himâyet-i seniyyeye istinâden ilticâ etmiş olan bir çok adamı bu suretle cellatlarına vermek doğrusu meşmûl-u afâk olan rahm u eşfâk-ı hazret-i hilâfetpenâhiye mugâyir düşeceğinden başka enzâr-ı yâr u agyârda dahi devlet-i aliyenin şân ve itibâr-ı âlisine bir nâkise-i azîme îrâs olunmuş olacağı ve Rusya devletinin eğerçi merkumları ele geçirmek menâfîi iktizâsından ise de bu kadar ısrâr göstermesinden bir murâdı dahi saltanat-ı seniyyenin namusunu şikest etmek ve kendisi her nasıl ise devlet-i aliyeyi öyle kullanmağa muktedir olduğunu düvel ve milel-i Avrupa'ya ve teba ve reâyâyâ göstermek idüğü dahi mülâhazadan bâid olmadığı....." hatırdâ tutulmalıdır⁸⁵.

Osmanlı yöneticilerinin bir sıkıntısı da Rusya'nın işi nereye kadar götüreceğini kestirememekten kaynaklanıyordu. Mültecilerin iade edilmesinin yukarıda belirtilen sıkıntıları doğurması söz konusu idi. *Sadrazam*; "bir kaç

⁸⁵ *DU'İT*, No:75-1/18, lef 1 (25 Şeval 1265 tarihli arz tezkeresi).

edebsiz gâvür için iki devlet-i muazzamanın husûmetleri davet olundu ve hemen verildikleri takdîrde de saltanat-ı seniyenin namusu gözetilmeyerek bir ayak paturtusına dayanılmadı" gibi laflarla karşılaşılacaktır diyordu⁸⁶.

Bu itibarla hükümet müzâkerelerin devamına ve taraflarca bir orta yol bulunmasına gayret etmekteydi. Fakat Rus elçisi orta yol bulmak konusunda görüşmeler yapmaya yetkili olmadığını ifade ederek taleplerinin "ya kabul ya da reddi" ile ilgili kesin cevap almak istiyordu. Bâb-ı Ali oyalama politikasını tercih etti. Bir taraftan o sırada Bükreş'te bulunan *Fuad Efendi*'nin padişahın mektubunu imparatora bizzat takdim ile görevlendirildiği, dolayısıyla onun imparator ile konuşmasının yararlı olacağı Rus temsilcisine anlatıldı. Diğer taraftan da, kesin karar için İngiltere ile Fransa'nın daha belirgin bir şekilde, Osmanlı Devleti'ni sonuna dek destekleyip desteklemeyeceği öğrenilmeye çalışıldı. Neticede Rus Çarı'na iletilmek üzere bir mektup hazırlandı⁸⁷ ve *Fuad Efendi* o sırada imparatorun bulunduğu *Varşova*'ya gitmek üzere 13 Eylül 1849 tarihinde görevlendirilerek kendisine bir de talimat gönderildi⁸⁸. *Fuad Efendi*'ye *Varşova*'ya gitmesi yazılmış ise de, o 20 Eylül'de Bükreş'ten hareket ederek 30 Eylül'de *Varşova*'ya vardığında, imparatorun kardeşinin vefatı dolayısıyla *Petersburg*'a döndüğünü öğrenmişti. Bunun üzerine beklemeden yola devam ederek 5 Ekim günü *Petersburg*'a ulaşmış ve ertesi günü diplomatik teşebbüslere başlamıştı⁸⁹.

Bu arada Osmanlı Devleti'nin vakit kazanmaya yönelik teşebbüsleri Rusya ile *Avusturya* büyükelçilerini rahatsız etmişti. İki büyükelçi 8 Eylül'den itibaren tutumlarını biraz daha sertleştirmek ve eğer mülteciler verilmeyecek olurlarsa siyasi münasebetlerini keseceklerini bir nota ile tebliğ etmek hususunda prensip kararı aldılar. Böyle bir emri büyükelçiler hükümetlerinden almış değıllerdi. Konuyu *Titof* ortaya atmış, *Stürmer* de ona uymuştu⁹⁰.

Gerçekten de çok geçmeden Osmanlı Hükümeti'nin görüşlerini doğrudan *Çar*'a iletme düşüncesini; esas meseleyi savuşturmaya veyahut uzun süre ertelemeye yönelik bir teşebbüs olarak gören *Titof*, *Hariciye Nezâreti*'ne

⁸⁶ Aynı yer.

⁸⁷ *DUİT*, No:75-1/18, lef 2.

⁸⁸ *Fuad Efendi*'ye önce nâme-reslik görevi verilmişken daha sonra fevkaleda murahhas ünvanı verilmesinin daha münasip olacağı düşünülmüştü. A. Refik, *Aynı eser*, s.71.

⁸⁹ *DUİT*, No:75-1/26, lef 2; 75-1/17; 75-1/40, lef 2. *Fuad Efendi*'nin yapacağı görevin nitelikleri hakkında kendisine verilen yazı için bkz. *DUİT*, No:75-1/18, lef 3.

⁹⁰ *Kurat, Aynı makale*, s.457.

verdiği 15 Eylül 1849 tarihli notada bu kaygısını dile getirdikten sonra özetle şöyle diyordu: Mültecilerin geri istenmesi hakkının icrası Macar isyanından dolayı asayiş bozulan eyâletlerde sulhun iadesini bir çok zaman noksan bırakmakla sonuçlanacak bir vakitte Çar, bu vazifeden kendisini kurtaramayacağına düşünmektedir. Çünkü Rusya, hem kendi memleketlerinin emniyet ve asayiş hem de dahili istikrârı genel politik denge için gerekli olan Avusturya'nın emniyeti ve belki cümlesinden de önemlisi olan Osmanlı Devleti'nin istikrârı için yaptığı himmetler dolayısıyla bu hakkı kendisinde görmektedir.

Kendi kendine icat ettiği bu hak iddiasıyla Rusya Büyükelçisi, Bâb-ı Ali'nin vereceği müphem cevapların çarın taleplerinin reddi olarak yorumlanacağını ve bunun da Rusya'nın şiddetli teessüflerine yol açacağını ilave ediyordu. Aynı yazıda Titof, 17 Eylül 1849 günü akşamına kadar Rusya tebasından olup da Osmanlı Devleti'ne iltica eden bütün asilerin kendilerine teslim olunmaması halinde yeni bir emir gelinceye değin diplomatik ilişkilerin kesilmiş sayılacağı tehdidinde bulunuyordu⁹¹.

Aynı doğrultuda ve aynı tarihte bir ültimat da *Avusturya Büyükelçisi Kont Stürmer* tarafından verildi. O da *Başbakan Schwarzenberg*'in bir yazısını üç hafta önce Osmanlı Hariciye Nezâreti'ne verdiğini hatırlatarak, şu ana kadar cevap verilmediğini, bugün yarın denilerek işin sürüncemede bırakıldığını, halbuki bu sırada pek çok insanın iltica etmiş olduğunu söyleyerek, iki ülke arasındaki ilişkilerin hükümetin bu konuda vereceği karara bağlı olduğu uyarısında bulunuyordu. Tıpkı Rusya elçisi gibi Avusturya elçisi de, bir kısım faydasız ve ehemmiyetsiz sebeplerle vakit kazanıldığını söylüyordu. *Stürmer* de artık daha fazla bekleyemeyeceğini, iki gün içinde olumlu bir karar çıkmadığı takdirde diplomatik münasebetlerin kesilmiş olduğu nazarıyla meseleye bakılacağını ifade ediyordu⁹².

Bu tehditlere karşı hükümet *Meclis-i Mahsus*'un 17 Ağustos 1849 tarihindeki müzakerelerinde karşılaşılması muhtemel hareketler arasında ilişkilerin kesilmesinin de zikredildiğini dikkate alarak, şimdi buna dayanarak karar değiştirmenin yanlış olacağını, üstelik Fransa ile İngiltere'nin de Osmanlı Devleti'ni haklı bulduğunu göz önünde bulundurarak tehdite kulak asılma-

⁹¹ *DUIT*, No:75-1/20, lef 2.

⁹² *DUIT*, No:75-1/20, lef 3.

masına karar verdi⁹³. Böylece 17 Eylül 1849 tarihinde Rusya ile Avusturya büyükelçileri, mültecileri iade etmediği için Osmanlı Devleti ile olan diplomatik münasebetlerini kestiler⁹⁴.

Hadiseler gittikçe hassasiyet kazanmıştı. Hatta savaş ihtimalinden dahi söz edilmekteydi. Rusya'nın mültecileri geri almak için Prut üzerine asker sevk ederek savaş gösterilerinde bulunduğu halk arasında yayıldı⁹⁵. Bu söylentiler bazı vilayetlerde heyecan yaratmış, Trabzon gibi yerlerde yaşayan Hıristiyanlar bile Rusya ile Avusturya'nın hareketlerini takbih etmişlerdi⁹⁶. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Londra ve Paris'teki temsilcileri aracılığıyla bu ülkelerin daha aktif desteğinin temin edilmesi için diplomatik teşebbüslerini yoğunlaştırdı. Zaten İngiltere, Avusturya'nın Macar ihtilalcilerine karşı tutumuna tepki göstermekteydi⁹⁷. Lord Palmerston ile 29 Eylül 1849 günü görüşen Büyükelçi Kıbrıslı Mehmed Paşa, İngiltere'den açıkça yardım iste-

⁹³ DÜİT, No:75-1/20, lef 1.

⁹⁴ Shaw, A.g.e., s.175. Diplomatik ilişkilerin kesilmesi üzerine taşrada Rusya ile Avusturya konsolos, tüccar ve tebarına nasıl davranılacağı konusunda tereddütler oluşmuştu. Böyle yerlerden biri de Trabzon idi. Vilayetten gelen soru üzerine Sadaret'ten gönderilen 7 Ekim 1849 tarihli emirde ilişkilerin kesilmesinin "yalnız mesâlih-i politikiye hakkında olub yoksa umûr-u ticaret ke'l-evvel rû'yet olunmakta ve o makûle maslahatlar için tercümanlar gelüb gitmekte olduğu misüllü taşralarda dahi devleteyn-i müşârünileyhimâ konsolos ve tüccar ve tebasının mesâlih-i vâkalarına kemâkân dikkat ve haklarında muâhedâta tatbikan hareket" olunması emrediliyordu. DÜİT, No:75-1/45, lef 2.

⁹⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, Haz. İsmet Miroğlu, İstanbul, 1983, s.32.

⁹⁶ Savaş söylentileri Trabzon gibi bazı yerlerde heyecan uyandırmıştı. Buna dair Trabzon Valisi Mehmed Hayreddin Paşa'nın 29 Ekim 1849 tarihli yazısında şu ifadeler yer almaktadır: "Trabzon iskelesine âmed-şud eden vapurlar ile mürûr u ubûr eden teba-i devlet-i aliye ve sâire tarafından Rusya üzerine kalkılacak ve ilan-ı harb kılınacak gibi kelimât tefevvuhuna ibtidârları ahalinin mesmûluları oldukta ehli-i islâm şöyle dursun reâyâ-yı devlet-i aliye bile devleteyn-i müşârünileyhimânın işbu tekliflerini tahsîn etmeyerek anlar dahi teşebbüs olunan tedâbir-i hasenenin murad-ı seniye vechile karîn-i hüsn-ü husûlünü kiliselerinde dua ve niyaz etmekte ve sâye-i saltanat-ı seniye de az vakitte mazhâr oldukları adalet ve hakkaniyetin kadr u şükrünü bilerek hem mezheblerinin bu vechile hareketleri beğenmeyub anlar dahi takbih eylemekte..." DÜİT, No:75-1/45, lef 2. Yine patriklikten mazul Konstantiyo, Grigoryo ve Birmanınaman(?) adlı üç kişinin Osmanlı Devleti'nin mültecileri himayesinden dolayı müteşekkir olduklarına dair verdikleri arzuhal için bkz. DÜİT, No:75-1/53, lef 2.

⁹⁷ Nitekim diplomatik temsilcilerin bulunduğu bir yemek sohbetinde Lord Palmerston, Avusturyalıların Macarlara yönelik harekâtını alenen kınamış, birtakım biçâre ve kadınlardan oluşan âcizlere türlü türlü zulümler yaptığını ifade etmişti. Böylece Palmerston tepkisini, yanında oturan Avusturya elçisine zimnen işittirmek istemiş fakat o anlamazlıktan gelmişti. DÜİT, No:75-1/6, lef 3 (Londra Büyükelçisinin 17 Ramazan 1265/6 Ağustos 1849 tarihli yazısı). Öte yandan İngilizler arasından bazı grupların birleşerek, padişahın mültecileri himayesinin haurasına madalyalar basturmaya karar verdiklerini görüyoruz. DÜİT, No:75-1/64, lef 4.

mişti. Mehmed Paşa şöyle diyordu: "saltanat-ı seniyenin me'lûf olduğu insaniyet ve hukuk-u aliyesinin muhâfazasına olan gayret-i aliyesi iktizâsınca memâlik-i mahrûsasına dehâlet ve ilticâ etmiş olan firarîleri redd ve itâdan ictinâb buyurması mücerred bene'd-devleteyn mer'i ve muteber bulunan bir hakkın muhâfazasından ibaret olup Macar meselesinin evvelinden şimdiye kadar kemâl-i tayakkuz ile bîtarafılık usûlünü ittihâz buyurmuş ve firâr edenleri kendisi asla ve kat'an davet etmemiş olduğu halde düvel-i müşârünileyhimânın merkûmları taleb etmesi İngiltere devletinin dahi muhâfazasına imza eylediği hukuk-u aliyesine dokunur"⁹⁸.

Bu görüşmeden iki gün sonra Osmanlı sefirini kabul eden Palmerston; İngiltere'nin eski ve sadık dostu olan Osmanlı Devleti'nin hukuk ve istiklalini her zaman koruduğunu, buna kefil olduğunu ve bunun sağlanması için her türlü fedakârlığı yaptığını belirttikten sonra şöyle devam etmiştir: "Macar firarîlerinin adem-i reddi halinde Rusya ve Avusturya devletleri tarafından bir ihâfât ve muhârebe zuhûra gelür ise istediği mahalle sevk ve isrâ buyurmak için bugün toplanan Meclis-i Vükelâ'da cümlemizin ittifâk ve re'yi üzere İngiltere Devleti şimdilik derununda yirmi bin asker mevcûd olunmak üzere Çanakkale'ye bir donanma irsâlini tasmiîn etmiştir"⁹⁹. Böylece İngiltere'nin açık desteği sağlandıktan sonra bir taraftan Osmanlı Devleti, diğer taraftan Londra Hükümeti Paris üzerinde diplomatik baskıyı yoğunlaştırarak Fransa'nın da benzer şekilde bir destek gösterisi yapması temin edildi. Fransa bu yolda karad vermeden önce Paris Büyükelçisi Kalimaki Bey'den yazılı olarak maddî ve manevî desteğin istenmesini belirtince, elinde böyle bir talimat olmamasına rağmen Kalimaki Bey, şahsî inisiyatifini kullanarak talep edilen nitelikteki yazıyı vermekten kaçınmadı. Elçinin Fransa Başbakanına verdiği yazı ile İngiltere'nin aldığı karar çok etkili oldu. Fransız hükümetinin 6-7 Eylül günlerinde yaptığı görüşmeler neticesinde, İngiltere ile beraber derhal bir donanmanın İstanbul sularına sevk edilmesine karar verildi¹⁰⁰.

Çok geçmeden İngiliz donanmasının Çanakkale önlerinde görünmesi, Rusya ile Avusturya'nın telâşına yol açtı. Rusya Sefiri Titof resmî haberleşmeyi kesmesine rağmen hemen Babıâli'ye 24 Ekim 1849 tarihiyle bir mektup

⁹⁸ DUIT, No:75-1/37, lef 2 (Mehmed Paşa'nın 14 Zilkade 1265/1 Ekim 1849 tarihli yazısı).

⁹⁹ Aynı yer. Bu İngiliz donanması 14 parçadan oluşmaktaydı C.d'Eszlary, Aynı makale, s.441.

¹⁰⁰ DUIT, No:75-1/43, lef 3.

verdi. Titof mektubunda söz konusu gemilerin Çanakkale'ye gelmesinin 1841 Boğazlar Antlaşması'na aykırı olduğunu ileri sürdü¹⁰¹.

Bu arada Rusya ile Avusturya büyükelçilerinin ilişkileri kesme yolundaki hareketleri hem bu ülke merkezlerinde, hem de diğer ülkelerde hayretle karşılanmıştı¹⁰². Hatta çok geçmeden ilişkiyi kesme kararından dolayı Titof'a, hükümeti tarafından ağır bir ihtar cezası verilmişti¹⁰³. Fuad Efendi ise Petersburg'da Çar tarafından ilişkilerin kesilmesi sebebiyle önce kabul edilmek istenmemiş, fakat daha sonra Avrupa kamuoyunun gittikçe Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığı görülerek gerekli diplomatik görüşmeler yapılabilmisti¹⁰⁴. Aynı şekilde *Kont Stürmer* de emekliliğini isteyerek bir bakıma hata yaptığını kabul etmiş, belki de hükümeti tarafından azl edilmişti¹⁰⁵. Öte yandan gerek *Kostaki Bey*'den gelen 9 Ekim 1849 tarihli yazıda yer alan "(Avusturya'nın) redd-i müstediyyâtını sebab-i harb add etmemek azminde bulunduğunu Rusya'ya ilana isticâl etmiş olduğu zâhir olmuştur" yolundaki ifadeler¹⁰⁶ ile 5 Kasım 1849 tarihinde Avusturya sefâretinin Osmanlı Hariciyesine verdiği yazıda, Macar ihtilâlinin reislerini istemekten vaz geçip yalnızca iyi muhafazalarıyla münasip mahallerde ikametlerinin taahhüd olunmasını istemekle yetinmesi¹⁰⁷; gerekse *Fuad Efendi*'nin Petersburg'dan yolladığı raporlar ve diğer diplomatik duyurular, ortaya çıkan durumdan her iki devletin rahatsız olduklarını ve gururlarını rencide etmeyecek bir çıkış yolu aradıklarını gösteriyordu¹⁰⁸.

Nitekim padişahın 14 Eylül 1849 tarihli yazısına, epeyce geç de olsa, Avusturya imparatorunun verdiği cevapta "*arazi-i devlet-i aliyelerine ilticâ eden Macar ihtilâli rüesâsının Avusturya Devleti aleyhinde mefâsid-i cedîde icrâsını kendilerine adîmü'l-îmkân derecesine koyacak surette muhâfaza et-*

¹⁰¹ Büyükelçi yazısının bir bölümünde; "*Devlet-i metbûamın evâmîr-i kat'iyesi mucibince Bâb-ı Ali ile tecdid-i münâsebât-ı diplomaîkiye eylemek üzere iken mebhûsun-anh olan hadise-i gayr-i müterakibe hakkında haşmetlu imparator hazretlerinin evâmîrini alıncaya veyahut sefâin-i ecnebiyenin hakikaten Bahr-i Sefid'e muâvedetüyle münâsebât-ı resmiye eylemem imkânda olmadığının el-yevm ilan eylemek mecburiyet-i müteallimesinde bulunduğumdan...*" demekteydi. DÜİT, No:75-2/9, lef 3.

¹⁰² DÜİT, No:75-1/36, lef 6.

¹⁰³ Kurat, Aynı makale, s.459.

¹⁰⁴ DÜİT, No:75-1/50, lef 2.

¹⁰⁵ DÜİT, No:75-1/39, lef 2.

¹⁰⁶ Aynı yer.

¹⁰⁷ DÜİT, No:75-1/46, lef 2.

¹⁰⁸ DÜİT, No:75-1/50, lef 2; 75-1/54, lef 3; 75-1/57, lef 2..

tireceklerine dâir tarafıma itâ buyurdukları te'mînâtta dahi efkâr-ı celile-i dostânelerine bir delil-i cedîd müşâhede ettim ve te'mînâtu bi't-takdîr evvel emirde mazmûn-u muâhedâta tatbîkan taleb olunan redd-i mülteci madde-sinde ısrârdan ferâget eyledim" deniliyordu¹⁰⁹.

Şüphesiz işin bu noktaya varmasına değin yoğun diplomatik teşebbüslerde bulunulmuştu. Rusya ile Avusturya, Avrupa devletlerinin kesin desteğinin Osmanlıların yanında olduğunu görünce birtakım kabul edilmesi mümkün olmayan şartlar ileri sürdüler. Her iki devlet de bu şartların kabulü halinde ilişkilerin yeniden başlayabileceğini bildirdiler¹¹⁰. Hükümet, İngiliz ve Fransız elçilerinin de görüşlerini alarak, ağır bulduğu bu istekleri reddetti. Neticede yapılan görüşmeler sonunda şu şekilde anlaşma sağlanabildi¹¹¹:

a) Rusya tebasından olarak Macaristan ihtilalinden dolayı Osmanlı Devleti'ne ilticâ edip isim listeleri Rusya Büyükelçiliği tarafından takdim kılınacak olan bütün Lehliler bir daha dönmemek üzere Osmanlı Devleti'nden uzaklaştırılacaklardır.

b) Bunlardan İslâmiyeti kabul edenler Konya veya Halep'e nakl ve ikame olunacaklardır.

c) Bundan böyle onlar gibi Lehlilerden Türkiye'ye gelip de Rusya aleyhinde faaliyette bulunanların, hâimleri olan devletlerin elçiliklerine bildirilerek tard edilmelerine Osmanlı Devleti ciddî surette gayret ve ihtimâm göstermeyi taahhüd eder.

İki tarafın temsilcileri olarak Osmanlı Hariciye Nâzırı ile Rusya'nın fevkalade murahhası arasında 26 Aralık 1849 tarihinde imzalanan bu anlaşmadan sonra Osmanlı Devleti'yle Rusya arasında kesik olan diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılmasına karar verildi¹¹². Anlaşma gereğince Rusya'nın vereceği defterde kayıtlı Lehlilerden Müslüman olanların dışındakiler Malta'ya gönderilecekti. Bunun için *Tâif* vapuru tahsis edildi¹¹³.

Avusturya'nın mülteci liderlerinin daimî olarak ikamete tâbi tutulması ve muhafazaya Avusturya Büyükelçiliği'nden bir memurun denetleyici olarak

¹⁰⁹ *DUIT*, No:75-2/41, lef 2.

¹¹⁰ Rusya'nın ileri sürdüğü şartlar için bkz. *DUIT*, No:75-1/46, lef 4. Avusturya'nın istekleri için de bkz. *DUIT*, No:75-1/59, lef 4.

¹¹¹ *DUIT*, No:75-1/59, lef 5.

¹¹² *DUIT*, No:75-1/59, lef 1,3.

¹¹³ *DUIT*, No:75-1/63, lef 7; 75-1/60, lef 1.

katılması gibi devletin bağımsızlığı ve hükümlerliği ile bağdaşmayan teklifleri bertaraf edilerek anlaşma şu esaslar çerçevesinde düzenlendi¹¹⁴:

a) Kütahya'da mecburî ikamete tâbi tutulacak mülteci liderlerinin isim listesi Avusturya Büyükelçiliği tarafından takdim edilecek ve iki ay süreyle liste açık tutulacak, unutulmuş kişilerin isimlerinin yazılması temin edilecekti. Bu iki aylık süre 6 Haziran 1850 tarihinde son bulacaktı¹¹⁵.

b) Avusturya'da asayiş sağlandıktan sonra Osmanlı Devleti mültecileri bırakabilecek, yalnız bu aşamada Avusturya ile mutabakat yolu aranacaktır¹¹⁶.

c) Kütahya'da ikamet ettirilecek mültecilerin muhafazası Osmanlı Hükümeti'nin teminatında olacaktır.

Müslümanlığı kabul eden mülteciler hakkında ise Osmanlı Devleti'nin görüşü şöyle idi: *"Şerefi islâm ile müşerref olan mültecilerin tebdil-i milliyet etmiş ve her güne kat'ı alaka eylemiş olduklarından onlara müdâheleye ne ahden ne emsâlen gerek Rusyaluların ve gerek Avusturya Devleti'nin hakkı olmayub bunların şimdilik Halep'e gönderilmeleri ve muhâfaza olunmaları mücerred iki devletin hatırlarına riâyet kabilinden olmasıyla merkûmlar yine bir nev'i riâyetkârlık olmak üzere her ne kadar hududlarda ve Rumeli taraflarında bulundurulmazlar iseler dahi ilelebed Halep'de dahi bırakılmayub biraz vakit mürûrundan sonra münâsib yerlerde istihdâm olunacaklar"*dır. Bu durum Hariciye Nezâreti tarafından iki ülke temsilciliklerine de bildirilmişti¹¹⁷. Halep'deki Müslüman mültecilerin ikamet süresinin Kütahya'dakilerle aynı olduğu hususu da 5 Nisan 1850 tarihinde karara bağlandı¹¹⁸.

Böylece iki devletle anlaşma sağlanırken İngiltere ve Fransa temsilcilikleriyle de sürekli istişare edildiğinden onların da herhangi bir itirazları kalmadı. Bundan sonra Rusya ile Aralık 1849 ortalarında¹¹⁹, Avusturya ile ise Nisan 1850 başlarında resmî ilişkiler yeniden başlandı¹²⁰.

¹¹⁴ DÜİT, No:75-1/59, lef 1.

¹¹⁵ DÜİT, No:75-2/45, lef 1.

¹¹⁶ Mültecilerin ikamet süresi konusunda Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında görüşmeler yapılırken Bâb-ı Ali bir yıllık bir süreyi öngörmüş, fakat Avusturya beş yıllık mecburî ikamette direnmişti. İngiltere ile Fransa ise altı aylık bir süre belirlenmesinden yana olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin bir yıl diye zaman belirlenmesine de ses çıkarmamışlardı. DÜİT, No:75-2/26. Palmerston, Bâb-ı Ali'den mümkün mertebe süreyi kısa tutmasını istemişti. DÜİT, No:75-2/36. Ancak bu hususta kesin bir anlaşma sağlanamayarak iş zamana bırakılmıştı..

¹¹⁷ DÜİT, No:75-2/33, lef 2 (Avusturya Sefâretü'ne verilen resmî yazının müsveddesi)..

¹¹⁸ DÜİT, No:75-2/33, lef 1.

¹¹⁹ DÜİT, No:75-1/59, lef 1.

¹²⁰ DÜİT, No:75-2/33,34.

ZORUNLU İKAMETE TABİ TUTULAN MÜLTECİLER

Osmanlı Devleti, hem Rusya ile hem de Avusturya ile anlaşuktan sonra Şumnu'da bulunan mültecilerden zorunlu ikamete tabi tutulacaklar dışındakilerinin istedikleri yerlere gitmelerine müsaade etti. Zaten bu sıralarda Şumnu'da bulunan mülteciler akibetlerinin belirsizliği yüzünden sıkılıp 8-10 kişilik gruplar halinde firar etmeye başlamışlardı. Şumnu'da bulunan *Orduyu Hümâyun Müşiri Ferik Halim Paşa*, 27 Aralık 1849 tarihli yazısında acele tedbir alınması gerektiğini Seraskerliğe bildirdi¹²¹. Bunun üzerine padişah şimdilik nasihatle yetinilmesini ve parasızlıktan şikayet edenlere dağıtılmak üzere 50 bin kuruş atıye verilmesini emretti¹²². Yapılan nasihatler üzerine mülteciler şimdilik 15 gün daha ikamete razı oldular. Ancak bunların daha fazla orada tutulamayacağını gören hükümet yetkilileri, kendilerini uygun yerlere dağıtmaya karar verdi. Mültecilerden iltica sırasında eşya ve hayvanları kaybolanlara toplam 129.000 kuruş; Avrupa'ya gideceklere yolda harcamak üzere 500'er kuruştan 75.000 kuruş; Osmanlı memleketlerinde kendi sanatlarıyla geçineceklere yarımşar keseden toplam 50.000 kuruş olmak üzere 354.000 kuruşluk malî yardım yapıldı¹²³. Bu gruplardan arzu edenlerin Fransa'ya gidebilecekleri ilgili hükümet tarafından karara bağlanmış ve Eylül 1849'da İstanbul Büyükelçiliği'ne gerekli pasaportların tanzimi konusunda yetki verilmişti¹²⁴. Kezâ Amerikan Büyükelçisi de Şumnu'da bulunan mültecilerden Kütahya'da ikamet edeceklerin dışında kalanlardan arzu edenlerin Amerika'ya kabul edilebileceklerini Bâb-ı Ali'ye tebliğ etmişti¹²⁵.

Bu arada Müslüman olan Macar ve Polonyalı mültecilerden sık sık hükümet hizmetine girmek istediklerine dair dilekçeler verilmekteydi. Bunun üzerine ordunun ihtiyacı olan meslekleri icra edebilenler peyderpey askerî görevlere tayin olundular. Buna dair Seraskerlik makamına Müşir Ömer Lutfi Paşa'nın yolladığı 1 Mart 1850 tarihli yazının ekinde verilen bilgilere göre Rumeli ordusunun süvari, piyade ve topçu alay ve taburlarıyla Arabistan ordusunun Silistre'de bulunan piyade taburlarına katılmak üzere görevlen-

¹²¹ *DUİT*, No:75-1/64, lef 3.

¹²² *DUİT*, No:75-1/64, lef 1.

¹²³ *DUİT*, No:75-1/45, *Bâb-ı Ali Evrak Odası Amedi Kalemi* 18/91. Osmanlı Devleti, her fırsatta mültecilere maddî yardımda bulunmaktan kaçınıyordu. Nitekim Halep, Kütahya ve Malta'ya gideceklere de zarurî harcamalarını karşılamak için ilk başta, yani 6 Ocak 1850 tarihli karar ile 150 bin kuruş atıye verilmişti. A.Refik, *Aynı eser*, s.152-153.

¹²⁴ *DUİT*, No:75-1/35, lef 5.

¹²⁵ *DUİT*, No:75-2/25, lef 1 (4 Cemaziyevvel 1266/7 Mart 1851 tarihli irade).

dirilen Müslümanların sayısı, bu tarihe kadar, 210 olup ayrıca 21 kişi de İstanbul'a nakledilmişti. Rusçuk, Silistre ve Vidin'deki birliklere kaulmak üzere gönderilen mültecilerin 110'u Macar, 62'si Avusturyalı, 13'ü Eflaklı olup diğerleri de muhtelif milletlerden idiler. Bu gruplarda yer alanlar arasında toplam 100'e yakın asker ve subay olup muhtelif sayılarda tüfekçi, arabacı, marangoz, demirci, duvarcı, eczacı, nakkaş, terzi, debbağ, saraç gibi mesleklerle uğraşanlar bulunmaktaydı. Bunlar arasında 13 tane de kadın vardı¹²⁶.

Osmanlı yönetimi Rusya ile Avusturya'nın itirazlarını önlemek için müslümanlardan ileri gelen bir kaç kişinin Halep'e gönderilmesine, Titof'un da görüşleri alındıktan sonra karar vermişti¹²⁷. Kütahya'ya gidecek olan mültecilerin başına Miralay Süleyman Bey tayin olundu ve ayrıca muhafazası için de Eflâk tarafında öteden beri hizmet görmüş ve Hıristiyan ahalî ile iyi ilişkiler kurmuş olan askerlerden iki bölük piyadenin Kütahya'ya gönderilmesi, ayrıca Varna'ya gelecek olan mültecileri oradan alıp Mudanya ve Gemlik iskelesine götürmek üzere büyük bir vapurun tahsisi de uygun görüldü. Yine bunları Gemlik'ten alıp Kütahya'ya götürmek üzere bir miktar süvari askeri de memur edildi. Kütahya'da mültecilerin oturacakları kışlanın onarımı ile de uğraşılması görevlilere emredildi¹²⁸.

Bu sırada Petersburg'da iken Sadaret Müsteşarlığına tayin edilen Fuad Efendi'nin yerine Bükreş'e *Ahmed Vefik Efendi* atandı¹²⁹. 5 Ocak 1850 tarihinde Şumnu'ya varan Ahmed Vefik Efendi burada bulunan mülteciler tarafından sevgi gösterileri ile karşılandı. Osmanlı Devleti'ne teşekkürlerini bildiren mülteciler bir de fener alayı düzenlemişler ve liderlerinden ayrılmamalarının temin edilmesini *Ahmed Vefik Efendi*'den rica etmişlerdi. Daha sonra Kossuth ile konuşan *Ahmed Vefik Efendi*, bu mültecilerin yatıştırılma-

¹²⁶ *DUİT*, No:75-2/27, lef 4. Buradaki cetvellerde verilen rakamların toplamı yanlış olduğundan biz kendi bulduğumuz sonuçları kullanmayı tercih tük.

¹²⁷ *DUİT*, No:75-1/46, lef 1 (3 Muharrem 1266/19 Kasım 1849 tarihli irade).

¹²⁸ *DUİT*, No:75-1/46, lef 1. Bu husustaki karar da 19 Kasım 1849 tarihinde onaylanan bir irade ile Avusturya Büyükelçiliğine bildirildi. *DUİT*, No:75-1/46, lef 7.

¹²⁹ O sırada Bâb-ı Ali Tercüme Odası hülefâsı serâmedânından olan Ahmed Vefik Efendi, gerçekte Memleketeyn meselesi ile ilgili işlerle uğraşmak üzere görevlendirildiği halde, kendisine 8 Ocak 1850 tarihinde verilen bir talimat gereğince, Şumnu'ya uğrayarak buradaki mültecilerin meselelerini halletükten sonra Bükreş'e geçecekti. *DUİT*, No:75-1/63, lef 7. Fuad Efendi de Petersburg'tan Bükreş'e döndükten sonra 20-25 gün kadar burada kalarak Ahmed Vefik Efendi'ye bölgenin meselelerini anlatıktan sonra İstanbul'daki yeni memuriyetine dönecekti. *DUİT*, No:75-1/62, lef 2.

sını temin etti¹³⁰. *Ahmed Vefik Efendi* hem mülteci liderlerle hem de *Avusturya Konsolosu Russler* ile görüştüktan sonra Miralay Süleyman Refik Bey'in refakatinde olarak Kütahya'ya gidecek olanların sevklerine başlandı. Avusturya tarafından verilen listede ismi bulunan 57 kişilik katile 15 Şubat 1850 Cuma günü saat 9.00'da *Şumnu*'dan hareket ettiler. Böylece Kütahya'ya nakilleri istenen kişilerden Şumnu'da kimse kalmamıştı¹³¹. Katile 18 Şubat 1850 Pazartesi günü saat 11.00 sıralarında Varna'ya ulaşmış, o gece Varna'da kalındıktan sonra Salı günü *Tâir-i Bahri* vapuruna binilerek 23 saatlik yolculuktan sonra *Gemlik*'e varılmıştı. Hava şartlarının uygunsuzluğu yüzünden dört gün Gemlik'te ve bir sürede *Bursa*'da kalındıktan sonra 25 Mart Cumartesi günü Bursa'dan hareket olunarak 31 Mart Cuma günü Kütahya'ya varılmıştı. Bu arada Süleyman Bey önden giderek ikamet ve muhafaza hizmetlerinin aksaksız yürütülmesi için gerekli tedbirlerin alınıp alınmadığını kontrol etmekteydi. Kossuth'a ikametgâh olarak kışla içerisinde bulunan büyükçe bir oda ayrılmıştı, fakat diğer mültecilere tahsis edilen odalar daha küçük idi. Nitekim buna Kont Batthyany itiraz etmiş bunun üzerine onun için kışlaya yakın olan bir konak aylık 220 kuruşa kiralanmış, Batthyany, hanımı, iki beslemesi ve 8-9 uşağı orada ikamet etmişlerdi¹³².

Mültecilere yer tahsis olunurken kışladaki büyük odalar tahtalarla bölünmüş yine tahtadan kerevet, karyola, yatak, yastık, minder, sandalye gibi eşyalarla tefriş olunmuştu¹³³.

Kütahya'ya gönderilen 57 kişilik kafilde şu şahıslar vardı¹³⁴: Macarlardan Louis Kossuth, Kazmir Batthyany, General Masaroş, General Perczel, Miralay Perczel, Adolphe Gyurman, Alexandre d'Asboth ve yanlarında aileleri, yaver ve hizmetkârları olmak üzere toplam 47, Lehliilerden ise Maçinski, Pişimski, General Hoyski, Baryaganti ve emirlerindekiyle birlikte 10 kişi olmak üzere toplam 57 kişi idi. General Dembinsky ile Doktor Bolog başlangıçta Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki anlaşmazlık yüzünden

¹³⁰ Kossuth ile iki saate yakın sohbet eden Ahmed Vefik Efendi, onu da "ibtidâ-yı emirde izhâr eylediği niyât-ı şedidenin ekserisinden" vaz geçirip Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanacak anlaşmanın gereğini yerine getirmeye razı etmişti. *DUİT*, No:75-2/13.

¹³¹ *DUİT*, No:75-2/14.

¹³² *DUİT*, No:75-1/60, lef 1. 75-2/14, 19 ve 39. Dolayısıyla Göyünç'ün *Aynı makale*, s. 178'de belirttiği gibi şu anda Kütahya'da Kossuth'un kaldığı ev diye müze yapılan bina gerçekte Kont Batthyany için kiralanmış konaktır. Kossuth kışla içerisinde bir büyük odada ikamet etmişti.

¹³³ *DUİT*, No:75-2/47.

¹³⁴ *DUİT*, No:75-2/14.

geri bırakılmış ise de daha sonra bunlar da Kütahya'ya sevk olunmuştu¹³⁵. Bu gruba daha sonra *Mısır-ı Bahri* vapuruyla Gemlik'e çıkarılıp oradan *Binbaşı Hasan Ağa* marifetiyle Kütahya'ya getirilen 26 kişilik bir mülteci grubu daha ilave edildi¹³⁶.

Bu arada Şumnu'daki Macarlardan bazıları Kütahya'ya sevk edilen liderlerinin yanına gönderilmelerine dair Bâb-ı Ali'ye dilekçe vermişler, fakat hükümet bunların orada topluca muhafaza olunmalarının müşkil olacağına karar vererek Kütahya dışındaki bir yere yerleşmelerine mani olunmamasını uygun bulmuştu. Ayrıca iş isteyenlerden durumlarına ve sanatlarına göre istihdam edilmeleri hususu da ilgili bakanlıklara havale olunmuştu¹³⁷.

Haleb'e gönderilecek olan mültecilerin sayısı ise 35 olup bunların her biri birer İslâm ismi almıştı¹³⁸. Bu grup da yine *Tâir-i Bahri* vapuru ile *İskenderun*'a çıkarılmıştı. Bunların Haleb'e gönderilmeleri işini yürütmek üzere *Kaimmakam Mümtaz Bey* görevlendirilmiş, yapılacak olan işlere dair bir talimat verilmiş, ayrıca Arabistan Ordusu'ndan mültecilere refakat etmek üzere bir süvari bölüğü de görevlendirilmişti¹³⁹. Müslüman olan bu mülteciler Avusturya'nın tepkisinden çekinilerek şimdilik herhangi bir askerî görevde istihdam edilmediler. Bununla birlikte herhangi bir sıkıntıya düşmelerini için alınan bir kararla Murad Bey (General Bem) 7.500 kuruş, İsmail (Mirliva Kamü ?) ve Ferhad (Mirliva İştet ?) Beylere 5.000'er kuruş maaş tahsis olundu. Ayrıca müslümanlığı kabul eden diğer mültecilere de rütbelerine göre uygun şekilde maaş tahsis olundu¹⁴⁰. Ortalık sakinleştikten sonra bu mültecilerden devlet hizmetlerinde yararlanılması düşünülmekteydi.

MÜLTECİLERİN SERBEST BIRAKILMALARI

Halep ve Kütahya ile Şumnu'da ve kısmen de İstanbul'da bulunan mültecilerin Osmanlı Devleti'nde ne kadar süre kalacağına dair taraf devletlerarasında belirgin bir anlaşma yoktu. Bu konu bir bakıma zamana bırakılmış,

¹³⁵ Bunların Macaristan'daki işleri ve görevleri hakkında düzenlenen ve Avusturya Büyükelçiliği tarafından Osmanlı Hariciyesi'ne teslim olunan liste *DUİT*, No:75-1/46, lef 3'te yer almaktadır. Kossuth ve arkadaşlarına ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayabilmeleri için bir miktar para da verilmişti. *DUİT*, No:75-2/19. Daha sonra bunlara üç seyyis ve her nedense Ahmed adını alan bir müslüman ile eşi de eklenmişti. *DUİT*, No:75-2/16 ve 19.

¹³⁶ *DUİT*, No:75-2/51.

¹³⁷ *DUİT*, No:75-2/3,7 ve 24.

¹³⁸ Bunların isim listesi için bkz. *DUİT*, No:75-2/20, lef 3.

¹³⁹ *DUİT*, No:75-1/65, lef 1 ve ekleri.

¹⁴⁰ *DUİT*, No:75-2/43,48.

Osmanlı Devleti, *Macaristan'ın dahilî asayişinin istikrar bulmasına değin mültecileri muhafazaya ve her türlü fesattan alıkoymaya söz vermişti.*

Mültecilerin artık serbest bırakılması yolundaki ilk önemli teşebüsü *Lord Palmerston* yapmıştı. *Palmerston, Londra Sefiri Mehmed Paşa* ile 23 Temmuz 1850 tarihinde yaptığı görüşmede mültecilerin Osmanlı Devleti'nde daha ne kadar kalacağını sorarak kendisinin bir seneden fazla tevkif olunmayacaklarını bildiğini söylemiştir. Ancak "*işbu müddet merkûmların Vidin'e mi yoksa Kütahya'ya mı vusûllerinden hesap olunacağından malûmâtı olmadığından burasını Kanin' (Canning) den istüfsâr etmiş olduğunu*" ifade etmiştir. *Palmerston; "Bâb-ı Ali'den Avusturya kabinetosuna mukaddema itâ olunub kendisinin dahi meşhûdu olmuş olan evrâkta merkûmların ikâmeleri Macaristan'ın iâde-i asâyişine ta'lik ile bir sene müddete karar verilmiş ise de bu müddetün Vidin'e veyahut Kütahya'ya vusûllerinden hesap olunacağına dair sarâhet olmadığından"* konuya açıklık getirilmesini rica etmişti¹⁴¹.

Mehmed Paşa bu soruyu merkeze intikâl ettirmişti. İngiliz Dışişleri Bakanı'nın konuyu gündeme getirmesinin sebebi bunların bir an önce tahliye edilmelerini sağlamak düşüncesinden kaynaklanıyordu. Nitekim daha sonra *Büyükelçi Cannning* de aynı yolda teşebbüslerde bulunmuştu. Bu hususta hükümetin görüşünü *Mustafa Reşid Paşa* şöyle açıklamıştır: "*Mukaddema Avusturya devletiyle merkûmların Kütahya'da muhafazalarına bir mehil tayin olunması lakırdısı geçmiş ve anlar bu mehilin beş seneden aşığı olmasına razı olmayarak devlet-i aliye bir seneyi tecâvüz etmesine muvâfakat edememiş olduğundan böyle vakit tahsisinden külliye sarf-ı nazar-birle merkûmların memâlik-i mahrûsa-ı hazret-i şâhânedan def'leri Macaristan'ın takarrur-u asâyişine ve ol halde saltanat-ı seniye bunları saliverceğini Avusturya devletine ihbâr ederek muvâfakâtını istihsâle sa'y etmesine ta'lik olunmuş olduğu cihetle Lord Palmerston'un suâl ettiği müddet maddesinin hükmü olmayacağı derkâr olub vâkıa bu adamların bir ayak evvel memâlik-i mahrûsadan çıkub günleri devlet-i aliyece dahi fevâid-i müstelzim olacağından bunun husûlü buraca dahi emel olunacak mevâddan ise de Avusturya Devleti'ni daha şimdilerde bu merkeze getirmek biraz müşkilce görüldüğüne ve eğerçi devlet-i müşârünileyhânın mutlaka istihsâl-i muvâfakatine mecbûriyet-i taahhüdiye mevcut değil ise de yine pek de hilâf-ı mara-*

¹⁴¹ *DUİT*, No:75-2/53, lef 2 (Mehmed Paşa'nın 17 Ramazan 1266/26 Temmuz 1850 tarihli yazısı).

zîsi olacak surete gidilmesi münâsib olmayacağına binâen bu husûsun iktizâsı" daha sonra müzâkere edilecektir¹⁴².

Böylece konunun ele alınması bir süre daha ertelendi. Fakat İngiltere başta olmak üzere Fransa ve Amerikan sefirlerinin meseleyi sürekli ortaya koydukları görülüyordu. *Canning, Mustafa Reşid Paşa* ile görüştüktan sonra gönderdiği yazıda Osmanlı Devleti'nin tereddüdünün üç noktadan kaynaklandığını ifade etmekteydi: *Birincisi*; Kossuth'un serbest bırakılmasına Avusturya imparatorunun ne şekilde bakacağından dolayı duyulan telaş, *ikincisi*; Bosna eyâletiyle Hersek sancağının hududuyla ilgili bazı maddelerin düzenlenmesi konusunda Avusturya ile devam etmekte olan görüşmeler konusunda duyulan endişe, *üçüncüsü*; Bulgaristan'da fitne ve fesat çıkarmak üzere Avusturya'nın bunu bir bahane kabul etmesi korkusu idi. İngiliz Büyükelçisi meseleyi insanî açıdan ele alıyor ve uluslararası ilişkilerin dostça olmasından yana olduğunu fakat kişisel haklara tecâvüz edilemeyeceğini belirtiyordu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne hiç bir zararı olmamış ve tâbiyeti altında bulunmamış olan birtakım ecnepleri lüzumsuz yere terbiye etmesinin insafa ve adalete aykırı düşeceğini söyleyerek şöyle devam ediyordu: *"mültecilerin tahliye-i sebilleri maddesi yalnız Macaristan'ın îade-i asâyişine meşrût olmağla artık bu şart yerine geldikten sonra yine merkûmların ıtlakları te'hîr kılınması mugâyir-i insâf ve namus bir keyfiyet olacağı derkârdır."* Canning, ayrıca Bulgaristan ve Bosna-Hersek ile ilgili konularda Avusturya'nın haksız bir icraatta bulunması halinde İngiltere ile bütün Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne yardımcı olacağını vaad ediyordu¹⁴³.

Fakat bu vaade rağmen Osmanlı Devleti, Avusturya ile yeni bir çekişmeye girmek istemediğinden bir taraftan büyükelçileri oyalamaya, diğer taraftan da Avusturya'nın rızasını elde etmeye çalışıyordu. Bu sırada Kütahya'daki mültecileri muhafaza etmekle görevlendirilen *Miralay Süleyman Bey*'den, kış gelmeden evvel serbest bırakılmadıkları veyahut Bursa'ya nakl olunmadıkları takdirde mültecilerin firar etmek emelinde buldukları yolunda haber geldi. Hükümet de bunlardan bir an önce kurtulmak istiyordu, ama diplomatik bakımdan bunun temini kolay değildi. Bundan dolayı 8 Eylül 1850 tarihinde *Süleyman Bey*'den Bursa'ya nakil ko-

¹⁴² *DUİT*, No:75-2/53, lef 1 (13 Şevval 1266/22 Ağustos 1850 tarihli arz tezkeresi)..

¹⁴³ Ahmed Refik, *Aynı eser*, s.208-210.

nusundaki görüşleri istendi. Ayrıca Avusturya Büyükelçiliği üçüncü tercümanı olan *Bazuci* (?) adlı birinin Kütahya'ya gittiği ve Kossuth'a muhtemel bir suikast konusunda dikkatli olunması hatırlatıldı¹⁴⁴.

Süleyman Bey, hükümetin isteği üzerine hazırladığı bir layihada mültecilerin nakli ile diğer konulardaki görüşlerini şöyle sıralıyordu¹⁴⁵:

a) Aldığımız tedbirler dolayısıyla mültecilerin firar etmeleri mümkün değildir. Ancak Bursa'da ecnebi konsolos ve tebaları olduğundan aralarında samimiyet kurarak bazı asılsız haber ve söylentilerle problem çıkarabilirler.

b) Bunların sayıları beş-on kişi olmayıp kadınlar hariç toplam 84'tür. Kütahya'da her bir aile ayrı odalarda oturmaktadır. Dolayısıyla her nereye giderlerse bu şekilde ayrı odalar isteyeceklerdir. Bursa'da Kütahya'daki gibi böyle toplu bir mahal olmadığından ya ayrı yerlerde oturacaklar ya da askerler hanlara çıkarılacaklardır. Her iki halde de muhafazaları güç ve sıkıntıları fazla olacaktır.

c) Bundan dolayı Kütahya'dan daha elverişli yer bulunamaz. Fakat Kütahya'nın soğuğu şiddetlice ve kışı dahi uzun olduğundan odalarında keçe olmayanlara keçe ve sâire alınması gerekmektedir.

d) Kütahya'da rayiç düşük olduğundan yiyecek, odun ve kömür bedelleri ona göre verilmektedir. Halbuki Bursa'nın rayici normal olduğundan şayet oraya göre verilirse daha fazla rahat edeceklerdir. Böylece daima firar etmeyi düşünen bu insanların yanlarında görevliler daha yüzlü olacaklar ve diyecek bir şeyleri kalmayacaktır.

e) Mültecilerin ava çıkmalarına izin verilmemekle birlikte canları istediği gibi gezmelerine müdahale olunmamaktadır.

¹⁴⁴ *DÜİT*, No:75-2/59, lef 4. Süleyman Bey'in 16 Eylül 1850 tarihli cevabı yazısında belirtildiğine göre Bazuci, Kont Batthyany ve General Mesaroş'u ziyaret ederek bundan sonra bir sù-i harekete bulunmalarını şartıyla kendilerinin affedileceğini söyleyerek böyle bir yazıyı büyükelçiliğe göndermelerini istemişti. Onlar ise bu hususa asla rıza göstermemişler ve "biz şimdilik Osmanlı Devleti'nin elindeyiz böyle bir müracaat uygun düşmez, ayrıca bununla görevli olduğunuzu gösteren bir belgeniz olmadıkça bu teklife hakkınız yoktur" cevabını vermişlerdi. *DÜİT*, No:75-2/59, lef 2. Bu arada zaman zaman Avusturyalı bazı kişilerin Kütahya'ya muhtelif bahanelerle geldiği görülmektedir ki, bunların casus olduklarına Osmanlı devlet adamları kesin gözle bakıyorlardı. Ahmed Refik, *Aynı eser*, s. 198.

¹⁴⁵ *DÜİT*, No:75-2/59, lef 3.

Neticede hükümet mültecilerin yine Kütahya'da kalmalarına, kışlık ihtiyaçlarının karşılanmasına ve Bursa rayicine göre para verilmesine karar verdi¹⁴⁶.

Mülteci reislerinin serbest bırakılması işi bekletilirken haklarında bekle-tilmelerini gerektiren herhangi bir karar bulunmayanların bir an önce başka memleketlere gönderilmelerine devam olunmaktaydı. Nitekim daha önce Şumnu'da bulunan 900 kadar mülteci-den 400 kadarı Avrupa'ya gönderilmiş, 200 kadarı da çeşitli yerlere nakledilmişlerdi. Buradaki mültecilerden so-rumlu olan *Erkân-ı Harb Kaimmakamı Ahmed Faik Bey*'in 13 Şubat 1850 ta-rihli bir raporunda belirttiğine göre kalan 306 mülteci-den 6'sı da memleket-lerine gönderilmişlerdi. Gerideki 300 mülteci-den 233 Lehli ve 8 Macar ol-mak üzere 241 kişi İngiltere'ye, diğer 59 Macar da Amerika'ya gitmek isteme-lerine rağmen bir türlü sevklere gerçekleştirilememişti¹⁴⁷.

Şumnu'daki mültecilerin hepsinin sevki düşünülmüş ancak bunun için tahsis olunan 300 küsur bin kuruş, sayılarının fazla oluşu ve ayrıca kışlık el-bise alınması gibi sebepler yüzünden yeterli olmamıştı. Bunlar bu suretle durdukça ayda yüzbin kuruşa yakın masrafları olmaktadır. Halbuki bu meblağın bir kaç aylığı birden harcanarak hepsinin İngiltere ve Amerika'ya gön-derilmesi daha uygun olacaktır diye karar verildi. Bunun için söz konusu mültecilerin Liverpool'a gönderilmelerine, oradan da isteyenlerin, Amerika'ya gitmelerinin uygun düşeceğine karar veren hükümet meseleyi *Canning*'e açtı. İlginçtir ki, Canning, bunlardan yüz tanesinin İngiltere tarafından hi-maye edilebileceğini, sefaretten de 50-60 bin kuruş verilebileceğini lakin 300 adamın birden Liverpool'a gitmesi ile hepsinin orada yerleştirilmeleri veya Amerika'ya gönderilmelerinin masrafını İngiltere'nin çekmesinin uygun düşmeyeceğini, Amerika'ya kadar muhtaç olacakları masrafı Osmanlı Devleti'nin karşılaması gerektiğini söyledi. Bunu uygun bulmayan Bâb-ı Ali, bir orta yol olmak üzere Liverpool'a kadar gemi ücreti de dahil olmak üzere adam başına biner kuruş vermeye razı oldu. Ayrıca mültecilerin İstanbul'a getirilerek buradan Avrupa'ya sevk edilmeleri düşünüldü. Fakat bu sırada hâlâ yazlık elbise kullanmakta olan mültecileri hastalıklardan korumak mak-

¹⁴⁶ DUIT, No:75-2/59, lef 1 (5 Zilhicce 1266/12 Ekim 1850 tarihli arz tezkeresi. Bu konudaki irade 13 Ekim 1850 tarihini taşımaktadır)..

¹⁴⁷ DUIT, No:75-2/60, lef 2. Ahmed Faik Bey'in yazısının ekinde bu 300 mültecinin isim listesi yer almaktadır. Aynı numara, lef 3 ve 4.

sadıyla kendilerine birer kat kışlık elbise verilmesi kararlaştırıldı¹⁴⁸. Öte yandan miralay ve kaimmakam rütbesinde olup Şumnu'da kalan 30 kişi orduda istihdâm olunmalarını istemişler ise de açık kadro olmadığından, yüzbin kuruş daha harcanarak bunların da ecnebi memleketlerine gönderilmeleri sağlandı¹⁴⁹.

Şumnu'dan İstanbul'a getirilen bu mültecileri götürecek İngiliz gemisi henüz gelmemiş olduğundan 5-10 gün kadar Kuleli kışlasında kalmaları gerekti¹⁵⁰.

Serbest bırakılanlar arasında *General Dembinsky* de vardı. Bu şahıs Ruslara ait yerlerde doğmadığını söylemiş ise de Avusturya'nın ısrarı üzerine Kütahya'ya gönderilmişti. Fakat Avusturyalı olmadığı ortaya çıkarsa serbest bırakılacaktı. Müteaddid defalar sorulan sorulara Avusturya'nın cevap vermemesi ve "*bazı zararsız mülteciyanın hemen salıverilmesine muvâfakat olunacağı*" Avusturya sefâretinden bildirilince o da serbest bırakılmıştı¹⁵¹.

Osmanlı Devleti'nin diplomatik girişimleri neticesinde Avusturya, Kütahya'daki mülteciler konusunda biraz daha tavizkâr davranmaya başladı. 9 Şubat 1851 tarihinde *Avusturya Büyükelçiliği Maslahatgüzârı Klačel* tarafından verilen bir yazının ekinde iki liste düzenlenmiş olup Kütahya'da mutlak surette kalmasını istedikleri sekiz ileri gelen Macar mülteci ile bunların aile efrâdı yahut da adamı olan dokuz kişinin yani toplam 17 kişinin dışındakilerin serbest bırakılabileceği bildiriliyordu¹⁵².

Bu arada İngiltere ile Fransa devletleri de mültecilerin hemen bırakılmaları taraftarıydı. Bâb-ı Ali, bu konuda kendisini sürekli destekleyen iki büyük devleti kırmak istemiyor ama Bosna meselesi dolayısıyla da Avusturya'yı gücendirmeye yanaşmıyordu. Bundan dolayı bir orta yol bulmak üzere mültecileri bırakma süresinin biraz uzatılmasına ve *Kossuth* ile arkadaşlarının Eylül 1851 başında serbest bırakılacağına Avusturya'ya bildirilmesine karar

¹⁴⁸ *DÜİT*, No:75-2/60, lef 1 (15 Muharrem 1267/20 Kasım 1850 tarihli irade).

¹⁴⁹ *DÜİT*, No:75-2/61, lef 1 (14 Muharrem 1267/19 Kasım 1850 tarihli irade).

¹⁵⁰ *DÜİT*, No:75-2/64, lef 1 (26 Safer 1267/31 Aralık 1850 tarihli arz tezkeresi)..

¹⁵¹ Ahmed Refik, *Aynı eser*, s.198-199.

¹⁵² İleri gelen sekiz kişi şunlardı: Louis Kossuth, Kazmir Batthyany, Mavrice Perczel, Nicolas Percsel, Josephe Vysoki, Alexsadre d'Asboth, Adolphe Gyurman, Manuel Lülly. Ahmed Refik, *Aynı eser*, s. 202.

verildi. Böylece bütün yaz mevsimi bitecek ve ihtilal zamanı sona ermiş olacağından kış dönemi de Avusturya lehine olarak kazanılmış olacaktır¹⁵³.

Kossuth ve arkadaşları şu şekilde İngiltere'ye gönderilecekti. Hazırlanan plan gereğince bunlar topluca *Gemlik*'e gelecekler ve bir vapura bindirilerek Çanakale Boğazı'nda, buradan geçecek İngiliz gemisine aktarılacaktı. Ayrıca İstanbul'da bulunan 70-80 kadar mülteci de aynı gemiyle gönderilecekti. İngiliz vapuruna verilecek navlun ve yiyecek masraflarını da Osmanlı Devleti karşılayacaktı¹⁵⁴.

Bu arada tepki gösteren Avusturya, mültecilerin tamamının Eylül ayında serbest bırakılması kararının geri alınması için baskı yapmaya başladı. Hatta o sırada İstanbul büyükelçiliğine atanan diplomaun Viyana'dan hareketi protesto olmak üzere geciktirildi. Durum yeniden hassasiyet kazanmıştı, Avusturya, Osmanlı Devleti'ni kendisine verdiği sözde durmamakla suçlamaya başladı. Bâb-ı Ali, Avusturya'nın delil olarak ileri sürdüğü, eski Viyana Büyükelçisi Kostaki Bey'in "tevfâfuk-u tarafeyn hâsıl olmadıkça merkûmların sebillerinin tahliye olunmayacağını hâvi ol vakit Viyana'da verdiği takrîr taraf-ı devlet-i aliyyeden kabul olunmadığı cihetle şimdi anın hiç bir hükmü kalmayub asıl şerâit-i lâzime 66 senesi şehri cümâde'l-evvelisininin 23'ü tarihiyle müverrehan bu tarafta sefarette itâ olunan takrîr-i resmîde münderic olarak anın hülâsâ-ı meâli mültecileri devlet-i aliye ile'l-ebed mülkünde tutamayacağından Macaristan'ın asâyişi takarrür edub de lüzûm-u hakikî kalmadığı" görüşündeydi¹⁵⁵. Dolayısıyla Osmanlı Devleti kararını değiştirmeye gerek görmedi.

Nihayet mültecilerin ihrâcına başlandı. İlk olarak İngiltere'ye iki yüzü aşkın Leh ve Macar mülteci gönderildi. Bunların masrafları olan 486.487 kuruş hazineden karşılandı¹⁵⁶. Ağustos 1851'e gelindiğinde hâlâ Kütahya'da 59 kişi bulunmaktaydı. Bunlara devlet yardımı olmak üzere 40 bin kuruş Gemlik'e gönderildi ve Kossuth marifetiyle aralarında taksim olunması emredildi. Mültecilere birer pasaport verildi ve İngiltere veya Amerikan vapurlarından istediklerine binme imkânı sağlandı. Avusturya'nın bütün protesto-

¹⁵³ 21 Nisan 1851 tarihli arz tezkresinde söz konusu edilen bu karar Kütahya'da duyulunca mülteciler tepki göstermişler, ortalık zorlukla yatıştırılabılmıştı. Ahmed Refik , *Aynı eser*, s.213-214.

¹⁵⁴ *Aynı eser*, s.210-213.

¹⁵⁵ *Aynı eser*, s.226-227.

¹⁵⁶ *Aynı eser*, s.231 (17 Şevval 1267/15 Ağustos 1851)..

larına rağmen Kossuth ile arkadaşları serbest bırakıldı¹⁵⁷. 28 Ekim 1851'de İngiltere'nin *Southampton* limanına varan *Kossuth* yaptığı konuşmada Osmanlı Devleti'nin gösterdiği misafirperverliği methetti¹⁵⁸.

Diğer taraftan Halep'teki mültecilerin bazıları da Avrupa'ya gitmek için izin istediler. Verilen müsaade ile önce 11 kişi Avrupa ülkelerine gitti. Daha sonra asıl adı Joj Kamti (?) olan *İsmail Paşa* da Avrupa'ya gidebilmek için 27 Eylül 1851 tarihli dilekçesi ile askerlikten istifa etti. Onunla birlikte yaverine, bir kolağasına, bir çavuşa ve iki sivile de 7 Kasım 1851'de Osmanlı Devleti'nden ayrılma izni verildi¹⁵⁹.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'ni yaklaşık üç seneye yakın bir süre meşgul eden, hatta sonuçları arasında Kırım Savaşı'nın ortaya çıkması ile İngiltere ve Fransa'nın Türkiye tarafından yer alması da sayılabilecek olan *mülteciler meselesi* böylece neticelenmiş oldu. Bu konuda Bâb-ı Ali'nin gerek diplomatik çabaları, gerekse insanî maksatlarla yaptığı yardımların amacına ulaştığını söylemek mümkündür. Her ne kadar devrin şartları dikkate alındığında, hükümetin bütün maddî sıkıntılara karşılık yine de bu mülteciler hakkında her türlü fedakârlığı yapması hazineyi güç duruma sokan sebeplerden biri olarak ortaya çıkıyor ise de, devlet, günümüzde bile eşine az rastlanır bir sorumluluk duygusuyla hem diplomatik açıdan hem de insan hakları bakımından üzerine düşeni yerine getirmişti.

Mülteciler için harcanan paranın toplam miktarı hakkında elimizde çok sağlıklı bilgiler bulunmamaktadır. Genel olarak onların yiyecek, giyecek, barınma, kışlık yakacak, kira, nakliyat gibi ücretlerinin tamamı devlet tarafından karşılanmıştı. Ülkeye ilk girişlerinden itibaren maaş bağlanmış, Sultan Abdülmecid mağduriyetlerinin önlenmesi için her türlü fedakârlığın gösterilmesini istemişti¹⁶⁰. Yapılan harcamaların büyüklüğünü göstermek açısından sadece Şumnu'da 14 ayda yapılan harcamanın 1.435.271 kuruş olduğunu be-

¹⁵⁷ Aynı eser, s.234. Kütahya'dan ayrılacakları kesinleşen mülteciler burada yadigar olmak üzere bir çeşme inşa etmişlerdi. Aynı eser, s.208.

¹⁵⁸ Aynı eser, s.240. Yine Mültecilere yapılan yardımlardan dolayı Londra yakınlarındaki Islington ile Eisbury kasabaları halkı Sultan Abdülmecid'e gönderilmek üzere teşekkür yazılarını Sefir Kostaki Musurus'a sunmuşlardı, s.243.

¹⁵⁹ Aynı eser, s.240.

¹⁶⁰ C.d'Eszlary, Aynı makale, s.442.

lirtmek gerekir¹⁶¹. Kezâ Halep'te bulunan mülteciler için 12 Ağustos 1852 tarihine kadar toplam 637.302 kuruş harcanmıştı¹⁶². Şüphesiz mülteciler için katlanılan maddî fedakârlığın boyutlarını sağlıklı tesbit etmeye yönelik bir çalışmanın yapılması halinde oldukça büyük rakamlara varan meblağlarla karşılaşılacaktır. Üstelik başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerin bu meselede gereken maddî katkılarda bulunmak yerine çoğunlukla Osmanlı Devleti'ni alkışlamakla iktifa ettiklerini ilave etmeliyiz. Dolayısıyla ekonominin çok güç durumda olduğu bir dönemde Bâb-ı Ali'nin yaptığı bu fedakârlığı, aynı zamanda *siyasî mülteci* kavramının dünya kamuoyuna malolmasına yönelik örnek politikalarından biri olarak değerlendirmek hatalı olmaz.

1849 iltica hareketlerini Rusya ile Avusturya'nın kolayca hazmedemediklerine şüphe yoktur. Nitekim Kırım Savaşı'nın meydana gelmesinde birinci derecede olmasa bile ikinci, üçüncü derecelerde bu hadiselerin de etkisi olduğuna kuşku yoktur. Diğer taraftan yine bu savaş sırasında Osmanlı Devleti ile Batı Avrupa ülkeleri arasında kurulan ittifak ve dostluk da Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik emellerinin gerçekleştirilmesini önlemiş oldu.

Osmanlı Devleti, muhtelif tarihlerde meydana gelen bu tür ilticalara kucak açmakla Hıristiyanların milliyetçi baskılarından kaçan insanları *çeşitlilik içinde bütünlük* anlayışıyla ülkenin hizmetinde kullanmayı bilmişti. 1849 mültecilerinden Müslüman olanlar da devletin muhtelif kademelerinde hizmet etmek imkânına kavuşturulmuş oldular.

¹⁶¹ A.Refik, *Aynı eser*, s.197. Bu meblağın o devrin şartlarında taşıdığı önemi belirtmek için meselâ bu tarihlerde ülke için çok büyük önemi olan Dârülfünûn binasının yapımına harcanan paradan daha çok olduğunu belirtmekle yetinelim. Bu yıllardaki Osmanlı bütçesinin durumu için bkz. Tefik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Ankara, 1989, (Belgeler, Sayı 17'den ayırbasım).

¹⁶² BOA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, 10324. Bu meblağa mümtaz Bey'in maaşı da dahildi. Yine 12 Eylül 1852'den 12 Aralık 1852'ye kadar Halep'de 50.119 kuruş harcanmıştı. BOA, *İrade-Dahiliye*, 17866.

